

מבוא

המוסד לעלייה ב' ויומן המבצעים

לפנינו מסמך מיוחד במינו, יומן המבצעים של המוסד לעלייה ב' בשנת 1947. דפי היומן המשתרעים על 300 עמודים אינם חומר היסטורי בלבד, אלא תיאור של עשייה אינטנסיבית מרתקת שנמשכה יום-יום, שעה-שעה: עלייה בלתי-ליגאלית לארץ בנתיבי הים. לדאבונו, רבים מפעילי ההעפלה, יומיה, מבצעה ותומכיה, שלחיה ומלוויה הלכו לעולמם.

יומן המבצעים מקיף את פעילות המוסד לעלייה ב' בשנת השיא - 1947. המשרד המרכזי לאירופה פעל מפאריס. עשרים ושש אניות הפליגו עם ארבעים וחמישה אלף מעפילים מנמלים רשמיים ונסחרים באיטליה, צרפת, יוגוסלביה, אלג'יריה, רומניה, בולגריה ושבדיה.

על ההעפלה בנתיבי הים פורסמו ספרי זכרונות רבים. בחלקם נכתבו בידי שליחיה ומלוויה ובחלקם בידי מעפילים אשר העלייה במחתרת היתה להם חוויה בלתי-נשכחת. סיפור מעשה ההעפלה זכה לתשומת לב גרתבת באוהה תקופה, ואף מצא ביטוי מרתק בספרים, בסרטי קולנוע ובזמר. אולם היבול העשיר של הזכרונות והעדויות לא הפך עדיין לדיון שיטתי במעשה היומיומי של העלייה החל מרכישת אנייה, ציודה, הבאת המעפילים לנמלים מארצות רחוקות, המאר בק המדינה, המעקב של הבריטים ועד המאמץ האדיר של מבצעי ההעפלה להתגבר על הקשיים בים, או בימים הסוערים. התפרסות הנושא על פני ארבע יבשות ועל סוגיות משנה מורכבות העוסקות בנושאים כמו דיפלומטיה, צבא, ימאות, כמפים ועוד, בתקופת החוהו וכוהו שלאחז מלחמת העולם השנייה, העמידה את אנשי המוסד יום-יום לפני הכרעות עקרוניות. כדפי היומן אפשר לראות עדויות ותיאורים של גיבורי העלילה עצמה: המעפילים, שליחי המוסד במטה המרכזי בפאריס ובכמיסים הימיים. נושאה של ההעפלה - תיליה האפורים של תנועת המונים זו - היו הפליטים עצמם. לאחר שנות הסבל במלחמה היה השלב הקשה עדיין לפניהם: צליחה הים שהפריד ביניהם לבין החוף הנכסף. לעומתם ניצבה מעצמה ימית שעמדו לרשותה צי מלחמה חדיש ומצויד במכשירי טיור, מוסדות ביון משוכללים ביותר, ושהשפעתה הפוליטית בעולם כולו ובאירופה ההרוסה בפרט היתה רבה. כריטינה, המעצמה שהיתה

לצד שאול פעלו בפעולה המרכזית בפאריס שורה של חברים - אהוד אבראל, יהודה ברגינסקי, יעקב אשכול ואני, וניה פומרנץ-הדרי. כמפקד השלוחה של המוסד בצרפת נתמנה שמריה צמרת, איש בית השיטה, שכינויו היה "רודי". מפעם לפעם באו אל תדרו של שאול בבית המלון-אהוד, ברגינסקי ואנוכי. הם היו יחידיו, את המפקדה - אשר מעולם לא מונתה רשמית - של המוסד. ההתייעצויות של רביעייה זו היו למעשה "ישיבות המפקדה" בהן דנו בשאלות עקרוניות: איש שלוחות, או לאיזה נמל לכוון אנייה זו או אחרת. כרביעייה זו לובנו רעיונות ביצר להשיג ציוד וכלי דרכים להגיע אל הנמלים מבלי להתגרות. הכל היה בבתנית "תורה שבעל-פה", אף מילה אחת לא נרשמה בדיונים שהתנהלו כפורום זה. האנשים סמכו האחד על השני ש"סיכום הוא סיכום" ו"מילה זו מילה".

בפאריס ישב אז גם אחד ממנהיגי התנועה הרביוניסטית, ד"ר שמשון יוניצ'מן, כאיש הקשר עם המוסד. הוא דיווח לשולחיו על המבצעים השונים, ותדיר "נמצא בתמונה" למרות העובדה, כי משך כל השנים הללו, 1945-1948, הפליגה במסגרת עלייה ב', אנייה רביוניסטית אחת בלבד.

אחד מהעיסוקים הראשונים של שליחי המוסד בפאריס, היה לקשור קשרים בין אנשי המוסד לבין אנשי הממשל בצרפת. כאשר נרקמו קשרים אלה, הוסדרו מספר הסדרים אשר איפשרו פעילות שוטפת, מסודרת ורצופה. כדי להפעיל עבודת-מטה, היה הכרח להקים מערכת קשר. בעזרת הקשרים עם הגופים המתאימים אופשרה הקמת מערכת קשר אלחוטי. מספר תחנות מוקמו בפרברי פאריס ובמאריסיי. התחנה הצרפתית הפכה למרכזית. ישירות, או באמצעות התחנה במילאנו, קויים הקשר האלחוטי ("גדעוני") עם השלוחות, עם הארץ ועם האניות בלב-ים. תחנה חשאית הפועלת בתנאי ביטחון מירביים, ואינה מסתכנת חריר בחשיפה ובמאסר מפעיליה, הפכה נכס ראשון במעלה, שהניב את ההידברות בין המוסד לבין השירותים הצרפתיים, עליהם יסופר להלן.

הפעילות המבצעית של המוסד בצרפת - כמו גם בשלוחות האחרות - נוהלה מבסיסים ימיים הממוקמים ליד נמלים ובתוכם. הבסיס החשוב של המוסד בצרפת הוקם במאריסיי. בסביבותיה הוקמו מתנות לשם קליטת המעפילים בדרום מתנות העקורים אל סיפוני האניות. מפורסמים במיוחד מתנות המעבר בגראנד ארנס וסאן בירוס; אף הופעלו מתנות רבים נוספים. שני אלה איכלסו בעיקר בני-נוער וילדים מפולין, המאורגנים במסגרת תנועות-הנוער החלוציות. לשיכונם של הפליטים-המעפילים בסביבת מאריסיי הוקצו כמה ארמונות וטירות של משתפי פעולה עם הגרמנים שברחו מצרפת, או שהסתתרו לאתר ניצחון בעלות-הברית, וגם כמה מתנות שבהם חזו בעבר יחידות-צבא צרפתיות. לרשות המוסד עמדו שמונה מתנות, שכות קליטתם הגיע לכדי 5,000 נפש ואף יותר. הפיקוח ותפעול המתנות היה כידי אנשי המוסד, בעיקר ימאים מן הפליים ומלווי אניות שחיכו להפלגות. בשלב מאוחר יותר הועבר הטיפול במתנות לתנועת "החלוצ", אשר יכלה להופיע בגלוי בפני הציבור והשלטונות

שקועה בימים ההם במשבר כלכלי ומדיני חמור, מצאה לנכון להטיל חלק לא קטן מכותותיה הצבאיים והשפעתה המדינית למלחמה קשה כבני-בריתה במורת, ביהודים. בזפי יומן המבצעים שלפנינו ניתן לברייטים הכינוי "המנוולים" ומסופר על הצורך להתגונן מפניהם בחיי היום-יום, על הכיצועים והמבצעים.

יומן המבצעים - ייחורו ושפתו

היומן הוא תעודה היסטורית ראשונית רבת היקף. בכל שנות קיומו ופעולותיו, המוסד לעלייה ב' היה מצווה לפעול במחתרת - וזאת כאשר רשת פעולותיו התפרסה על כל ארצות אירופה. בעיית הקשר בין בסיסי המוסד לבין עצמם, הדיווח וההכוונה ממה המוסד בפאריס, ההתקשרות עם הארץ, הקשר עם האניות בלב-ים - כל אלה חייבו הקמת רשת של תחנות אלחוט. בארכיוני המוסד אפשר למצוא אלפי מברקים. בין המרכז בפאריס לבסיסים השונים היה קשר טלפוני. בפעם הראשונה מאז ראשיתו של המוסד הבריק רעיון אצל כותב שורות אלו: "הבה ננהל יומן מבצעים וכל השיחות הטלפוניות ירוכזו ב'". היומן כפי שהוא מופיע כאן מקיף את הפעילות מראשית ינואר עד ספטמבר 1947. המחבר פעל במטה המוסד לעלייה ב' משנת 1946 עד יולי 1948.

בשנים המכריעות 1945-1948 עמד בראש המוסד לעלייה ב' שאול אביגור (מאירוב), שסמכותו כאחד מראשיה של "ההגנה" מימיה הראשונים, היתה גורם ראשון במעלה בעבודה מסובכת זו. הנהלת המוסד לעלייה ב' היתה מורכבת כתקופה זו מנציגי כל הזרמים החלוציים בהתיישבות.

מרכז המוסד ממוקם בפאריס

החל מתחילת 1946 ישב שאול מרבית זמנו בפאריס, ופאריס היתה למרכז הפעילות: מכאן נמשכו התוסים אל שלוחות המוסד על-פני מדינות וימים, במקום בו ישב שאול - שם היתה המפקדה של המוסד. בעת הימצאו של שאול בפאריס הפך המרכז בארץ ("ארצי") אף הוא לשלוחה.

את מרבית זמנו עשה שאול בתדרו במלון "מטרופול", השוכן ברחוב ויקטור הגנו. עם אנשיו, פעילי המוסד, עמד בקשר טלפוני רצוף. העבודה השוטפת נעשתה באמצעות משרד קטן אשר נשכר בכוונה באחד מדוכותיה ה"לא מוסריים" יותר של העיר, "רחוב הזונות", רחוב שאבאנה. המשרד פעל תחת כיסוי של חברת נסיעות (פא"ל), חברה שמרכזה ככיכול בארץ-ישראל, ופה, בלב לכה של פאריס, פעל אחד מסניפיה. המשרד נוהל על-ידי יוסף ברנשטיין, אדם בעל כישורים, השולט בלשונות רבות. יוסף ישב במשרד צמוד אל הטלפון, ומשם ולשם, הועברו מידע, הוראות ובקשות. מרבית הפעילות נעשתה אף בצרפת, בחשאי. מטעם זה לא נוהל, אף לא כאן, יומן פעילות: נכתבו כמה שפחות מסמכים; תויקו מכתבים הכרחיים בלבד, אף אלה היו צריכים להיות בעלי אופי ליגאלי כלפי חוץ. שיחות הטלפון נוהלו במילון צופן, אחר-כך נוהל יומן.

הצרפתיים. המזון והכיגוד למליטים במחנות סופק על-ידי הג'וינט. נציגותו הרשמית ישבה בפאריס, ושם תואמו הדברים עם המוסד.

ליד, ולעיתים בתוך מחנות המעבר, בתחנות מיוחדות מוסדות יפה, המסווגות בדרגת סודיות גבוהה, שהו אנשי ה"הגנה", שמומחיותם היתה זיוף מסמכים לשם הכנתם של רשיונות הגירה ואשרות כניסה למדינות שונות, שהיו כביכול מדינות היעד של המפעילים. תעשיית מסמכים זו היתה צורך חיוני, הואיל וחל איסור בינלאומי על הוצאת רישיון הפלגה לכלי-שייט כלשהו אם על סיפונו נמצאים נוסעים הסריאשרות. פעילים בתחום זה היו שולה ארלוורוכ וגרישה שיינקמן.

באמצע שנת 1945, עוד כטרם הגיע שאול, החל המוסד את פעילותו בצרפת. הקשרים הראשוניים שנטו בין שליחי המוסד לבין אנשי ממשל, היו עם שרים סוציאליסטיים בממשלה הקואליציונית, וראש לכולם היה שר-הפנים הסוציאליסט, אדוארד דה-פרה. היה זה הוא אשר ייסד את הקשרים האלה וקבע את דפוסייהם. הוא האיש שקבע כי הם יתנהלו בין נציגי המוסד – בתחילה היה זה אהוד אבריאל, ומ-1946 כיני – לבין ראש "שירותי הדיגול הנגדי" (D.S.T.), רוזה ויבו, וסגנו – סטניסלאס מאנון. (לימים, בימי "מבצע קדש", שימש אחיו של מאנון, אף הוא איש צבא, כאחד המקשרים בין משרד הביטחון הישראלי לבין המשלחת הצבאית הצרפתית, אשר פעלה בהכנת המבצע ובהפעלתו.)

הפלגת האניות, הקשרים עם שלטונות הנמלים, המעברים בגבולות, ידיעות אודות פעילותו של המודיעין הבריטי, כלומר מידע מודיעיני מחד, ומערכת מסועפת של חוטים מאידך, נמשכו על-פני צרפת כולה על-ידי ה-D.S.T., כדי לקדם את פעילות המוסד לעלייה ב'. נוצקו דפוסי פעילות, עלומים מטבעם, ברמת שיתוף גבוהה הרבה מעבר למקובל אף בין "שירותים" של מדינות ידידותיות. הצופן הבסיסי של המוסד היה נמסר מפעם לפעם לנציג ה"שירותים", ואלה ניהלו את המעקב אחר סוכנים בריטיים ש"שרצו" בכל פינה בצרפת ורחרחו כנמלים, במחנות, צותתו לשיחות טלפונים וסיררו על הרציפים לאתר ולזהות אניות של המוסד המוחקנות להפלגה. המידע הועבר בצורה מסודרת לנציג המוסד. עם הימים הסתעפו הקשרים והעמיקו.

במשרד המוסד בפאריס רשם המזכיר – יוסף ברנשטיין – כל שיחת טלפון ביומן המבצעים שלפנינו, אבל לא רק הוא. היומן נכתב על-ידי אנשים נוספים שישבו או ביקרו במשרד המוסד. רוב דפי היומן נרשמו בידי שאול אביגור, אהוד אבריאל, וניה הדרי, יולק (יהודה) ברגינסקי, יוסף ברנשטיין ופינו גינבורג. כאשר מרכזי הבסיסים של המוסד היו מזדמנים למשרד בפאריס לדיונים שונים – והיו מגיעים טלפונים ממקומות שונים – היו גם הם רושמים ביומן. כך דפים רבים נרשמו בידי משה אגמי, שמריה צמרת, שייקה דן, יוסי הראל, זאב שינד, צבי יחיאלי, משה צ'רבינסקי, דוידקה נמרי, גרישה שיינקמן ועוד.

היומן מסתיים בספטמבר 1947, אבל שלוחותיה עוברות אל סוף השנה ומס'

תיימות עם הפלגת שתי האניות הגדולות "פאן-יורק" ו"פאן-קרשנט". האניות הפליגו ב-27 בדצמבר 1947 מנמל בולגרי עם 15,237 מפעילים מרומניה, פשעל סיפונן גם כמה מאות חברים מתנועות הנוער החלוצי בבולגריה.

ההפעלה נמשכה גם בראשית 1948. חלק מאנשי המוסד לעלייה ב' גויסו לתפקידי "דכש" באירופה בהתאם לדרישת המוסדות בארץ. שאול אביגור עצמו הקדיש מאז את רוב זמנו למפעל ה"דכש". רישום היומן נפסק אפוא. תוכרת היומן נשמרה בפאריס אצל אברהם פולונסקי, מפעילי המחותרת היתה ד"ח כימי השואה בצרפת. צילום של היומן הובא ארצה ביולי 1948 והיומן המקורי הועבר ארצה בשנת 1982.

כאשר ניגשתי לפרסם את יומן המבצעים, ניסינו לבחור את הדפים העיקריים שנוגעים לכיצועים ממש. לא מצאנו לנכון לכלול אירועים חסדי משמעות היסטורית או עניינית, כגון הודעות טלפון על העברתם של הפעילים ממקום למקום, או קבלת דרכון שנשלח או הגיע.

שפת הצופן ביומן

בדרך-כלל נכתב היומן בשפת צופן. היו כינויים לכל האניות, הנמלים, הארצות, ענייני הכספים, שמות הפעילים והמוסדות השונים. אולם מכיון שהיומן נרשם במשרד המוסד ועל-פי רוב תוך-כדי שיחות טלפון בהולות, הרי לא כולם זכרו את שפת הצופן, או שהרושם היה "פוחח" את שפת הצופן ורושם ללא כינויים. מבחינת המומחיות של פתיחת הצופן היה קל "לשבור" את רוב מילות הצופן. שאול אביגור עצמו היה רושם במדויק לפי כל חוקי הכינויים שנקבעו. הוא הצטיין בשמירה קפדנית של סודיות פעולות המוסד לעלייה ב'.

בכל דף מדפי היומן מצורף הסבר קצר על משמעות הצופן, תוכן הפעולה, זיהוי המודיע בטלפון והקשר הפעולה. הסבר זה מבוסס על ידע אישי. באותה שנה פעלתי לצדו של שאול אביגור והייתי שותף לכל התכנון, הפעולות, מתן ההודאות והמפגשים בענייני המוסד.

ההתרחשויות בבסיסי המוסד בארצות השונות היו מקיפות וריכות תוכן, דפי היומן משקפים רק רסיסה. לעתים נרשמו הדברים רק במרומו, ובפענות השתדלתי להסביר את המשמעות ההיקפית של הפעולות. לא רשמתי מי הכותב ביומן. לשם כך אני מפרסם כמה מהדפים המקוריים של היומן ומוהה את כתב ידו של מי שכתב בהם.

יומן המבצעים כמקור היסטורי

מי היו אנשי המוסד לעלייה ב'?

ביומן המבצעים מוזכרים שמות רבים של פעילי ההפעלה ב-1947. כמוסד לא היתה היררכיה כמובן המקובל של המושג. ותיקי המוסד חוזרים וטוענים כי

המוסד כמערכת מבצעית הלך ונבנה תוך כדי העשייה עצמה. מה שאינו מוטל בספק הוא שמשנת 1938 קשור שמו של שאול אביגור עם המוסד. באופן פרטי קראו לו הכול שאול, ואילו שמות הצופן ביומן המבצעים הם "אוד" (כינויו הפנימי) ו"בן-יהודה" (כלפי חוץ).

בעלייה הגג של בית הוועד הפועל של ההסתדרות, ברחוב אלנבי שבלב חל-אביב, שכנה השלוחה הארצישראלית של המוסד. משני חדרים עלובים הופעל צומח רגיש שעסק, בין השאר, כתיאום בין ההנהגה הפוליטית ומפקדת ההגנה לבין המוסד, בחכתובות עם מטה המוסד בפאריס ועם השלוחות באירופה, אפריקה ואסיה, בריכוז מבצעי ההורדה ופיזור המעפילים בארץ, בגיוס שליחים לפעולות במוסד ובשמירת הקשר עם משפחות השליחים בארץ. מכאן חלשו על הפעולות וביקשו פתרונות לבעיות הרבות שצצו מדי יום ביומו, והכול כדי לקדם את עניין העלייה הבלתי-ליגאלית לארץ.

מיקום משרדי שלוחת המוסד ב"מקום הסואן ביותר" בארץ, בבניין ציבורי פתוח והומה אדם, שגם בו עלולה הכולשת הבריטית (C.I.D.) לחשוך באהדה לרעיון ההעפלה, נשמע מנוגד לכל כללי החשאיות. אף-על-פי-כן, בחירת המקום לא היתה מעשה חסר-אחריות. מתלקות המודיעין השונות של הבריטים ערכו חיפושים אינטנסיביים אתר צומת ההפעלה של ההעפלה בארץ, אך ללא הצלחה; הם התקשו להעלות על דעתם כי ממש מתחת לאפס פועל מרכז התיאום הגדול של המוסד. עם זאת, הצליחו הבריטים להשיג מידע רב על האניות, על הצווחים הורים, על ההתארגנות להעפלה במחנות העקורים, על המעפילים בעצמם, על נמלי המוצא, על דרכי המעבר באירופה ועל שיטות המימון. בידי הבריטים נמצא גם חלק גדול מהמידע בנושאים הקשורים במגעים שהתנהלו עם ממשלות ושגרירויות במדינות רבות. מתעודות ב"PRO (הארכיון לתיעוד של הבריטים) מתברר כעת שהם דייקו למדי בהערכות המודיעיניות שעשו כאשר לנמלי היציאה של האניות, לתאריכי ההפלגה הצפויים, למספרי המעפילים ואפילו לגבי תפריט המזון של המעפילים. לעומת-ואת הם גיששו באפלה בכל הנושאים הקשורים לאירגונו של המוסד - שליחו, דרכי פעולתו, מקור הסמכות ודרכי הקשר שלו. הם ידעו שקיימת "מחלקה ימית של ההגנה", זה השם המופיע בדרך-כלל במסמכים הבריטיים כאשר מדובר במבצעי ההעפלה.

המוסד התזיק שלוחות במדינות רבות, כפי שאפשר לראות ברישומי שיחות הטלפון ביומן המבצעים. השלוחות אוישו באחראי מרכזי ובחבר שליחים. המשרד הארצישראלי היה אחת השלוחות. המשרד המרכזי באירופה בשנים 1945-1948 שכן בפאריס. הגזברות פעלה משך כל הזמן - מטעמים מובנים - בג'נבה. בפועל נמצאה המפקדה בכל מקום שבו נמצא שאול. בתקופה הנידונה הירבה שאול לשבת בפאריס ולכן דפי יומן המבצעים נרשמו בכתב ידו. בתקופה הראשונה נמצא עמו ושימש כעוזרו, אהוד אבריאל מקיבוץ נאות מרדכי. לאחר-מכן ובמשך כמה שנים הייתי עוזרו ויד ימינו, בהיותי או חבר קיבוץ רמת רחל.

לרקע התנועתי של אנשי המוסד, כמו לזה האנושי, היתה חשיבות מרובה. חלקם החלו בעבודה בהעפלה עוד בטרם קם המוסד-באופן רשמי. מרביתם באו מיישובי הקיבוץ המאוחד: ביניהם דוידקה נמרי מאשדוד יעקב, זאב שינד מאיילת השחר, יוסף ברפל מרמת דוד, צבי יחיאלי מגבעת חיים, יהודה ברגיני סקי מגבעת השלושה. מאוחר יותר הצטרפו לגרעין המוביל משה אגמי מכפר גלעדי, פינז גינזבורג מרמת הכובש, אהוד אבריאל מנאות מרדכי, שמריה צמרת מבית השיטה. זומה שרק רות קליגר-עליאב היתה מחוץ למעגל הזה של חברי קיבוצים. שאול עצמו היה חבר קבוצת כנרת. לאחר-מכן הצטרפו פעילים רבים אחרים.

שאול עשה פרקי זמן ארוכים בארץ אם כי עיקר זמנו שהה בחוץ-לארץ, ואו היה זה משה כרמיל (צ'רבינסקי) אשר ריכז את פעולת המשרד החל-אביבי. תחום פעולתו של דוידקה נמרי היה מוגדר והתייחס למבצעי ההורדה של המעפילים בחופים, כאשר ספינה קטנה הצליחה להחתמק מהמשמר הימי של הבריטים. יומף ברפל התמקד בגיוס אנשים, בגזברות ובתיאום עם ההנהגה הפוליטית. יאן-נאי היה אחראי על ה"ג'עונים". בין הבולטים כווחיקי המוסד, אלה שהחלו את פעולתם בשנות ה-30, היו אנשים כמו יהודה ברגינסקי, לוי שוורץ, זאב שינד וצבי יחיאלי. אחד הבולטים שבפעולות היה יהודה ארוי ("אלון"). ארוי היה אדם נאה, הדור, בעל כושר שכנוע, יכולת אירגון וכושר עבודה עצום. יתר-על-כן, הוא הגיע למוסד כשהוא כבר מוכתר בהילה של פעילויות מסתוריות, בעלות חשיבות, למן ראשית שנות ה-30. יהודה ארוי נשלח לאיטליה ב"1945, והיה מפקד בסיס המוסד לעלייה ב' בארץ זו. עם שובו ארצה מילאה את מקומו עדה סירני (כיומן המבצעים - "דניאלה").

עבודתם של אנשי המוסד התנהלה במחצית. הם ידעו שהקשר הטלפוני עם הארץ נתון להאונה מתמדת מצד הבריטים. עם תום מלחמת העולם השנייה שהו בחוץ 25 שליחים מטעם המוסד שהיו פרוסים על-פני 18 מדינות בשלוש יבשות. עד לשלהי 1945 יצאו את הארץ עוד 30 שליחים. שאול ביקש לשלוח זרועות אל כל אתר שבו יוכלו לקדם את ההעפלה. עוד באמצע 1944, בטרם ידעו מתי תסתיים מלחמת העולם, תבע במפגיע לשלוח שליח לארצות-הבריה לשם בדיקת אפשרויות רכש של אניות, למרות הסיכויים המזעריים לעשוח ואת בנסיכות המלחמה. לאתר דין ודברים נשלח לשם זאב שינד.

שיטת העבודה במוסד איפשרה מרחב פעולה גדול לשליח כפרט. עניין זה החל עוד כשהיה השליח בארץ. המועמד לשליחות הועמד במבחן יכולת, כאשר כבר בשלבי עבודתו המוקדמים צריך היה לפלס בעצמו את דרכו. לייבל אברמובסקי (שפעל בתקופה זו ביוגוסלביה) מספר כי כאשר הוטלה עליו השליחות, אף לא נאמר לו לאיזו מדינה יפנה. הוא עצמו החליט לנסות לפעול מיוגוסלביה.

סיפור דוסה מבחינת היוזמה האישיה והדבקות במטרה הוא צורת שליחותו, דרך יציאתו מהארץ ושיטת עבודתו של שמריה צמרת ("רודי"), שהיה כאותן השנים מרכז הבסיס הימי במארכסי.

אפרים שולץ (ביומן המבצעים – "מיכה"), חבר טירת צבי, שימש כעת מלחמת העולם שליה המוסד באיראן. ב-1946 הגיע לגרמניה ותפקידו היה לארגן שיירות של פליטים ממתנות העקורים לנמל מארסיי. בשלהי אותה שנה הועבר שולץ ליוגוסלביה. מבלגרד עבר לבולגריה ושם ניהל, יחד עם שייקה דן, משאומתן פוליטי על יציאת המעפילים שמרצאם מרומניה מנמלי בולגריה.

הייתה הקפדה רבה על יושרם האישי של השליחים. מרחב היוזמה של כל אחד מאנשי המוסד היה גדול ובין השאר אופשר לו לנהל משאומתן עם גורמי ספנות. גורמים אלה, שמהם נרכשו האניות ובעזרתם הוכשרו לתפקידן, כללו קשת מגוונת של "טיפוסים". דוגמה לסוחר שהידיברות עמו היתה על מישור עסקי הוגן הוא ויקטור מאיר, שגודע ביומן ככינויו "הטנור". מאיר היה יהודי איטלקי אשר פעל ביוון והיה קשור בהעפלה מימי "וולוס" ב-1934. לעומתו היו דוגמאות אחרות, סימפטיות פחות, כמו זו של סוחר וסוכן האניות יאנקי פאנד-ליס (ביומן – "השמך"). האיש הזה היה מעורב בימי המלחמה במרשת הרכישה של אנייה המעפילים "סטרומה". לאחר המלחמה התגלה כבעל קשרים עם גורמי ספנות בארצות-הברית. הוא תבע שלמונים רבים בנוסף לתשלומי העסקות ונהג לדרוש את הכסף במזומן וללא קבלות.

סוג זה של משאומתן הכרוך בתשלומי כסף מזומן ללא קבלות איפיון חלק גדול מהמגעים, שהיו לא רק עם סוחרים אלא גם עם פקידי מכס, שוטרים מקומיים, אנשי ממשל ברמות השונות, ופעמים, כמו בעניין מעברן של "פאן-יורק" ו"פאן-קישנט" במצרי הכוספורוס, גם בשיחוד קצינים בכירים במשטרה או בצבא. במוסד נהגו לקרוא לכספים אלה "הוצאות שימך".

במוסד לא נדרשו כלל לשיטות פיקוח בידוקרטייות – האמון באנשים היה מלא. תחושת השליחים עצמם היתה כי אכן דבריהם ומעשיהם נאמנים על שולחיהם. שאל הנחיל לשליחים גורמות חמורות של הקפדה על אורח חיים צנוע ועל זהירות מרבית בטיפול בכספי הציבור, והן נקלטו בקרקע פורייה.

רבים מאנשי המוסד יצרו קשרים רכי ערך עם צמרת הדרג מקבל ההחלטות. בדפים רבים של יומן המבצעים אפשר לחוש עובדה זו, והנה כמה סיפורים מדפי היומן: משה אגמי נפגש עם מיכאל מלך רומניה, ומאוחר יותר נפגש בבוקרשט גם עם אנה פאוקר, שרת החוץ הקומוניסטית. אריה אברמובסקי, אפרים שולץ ושייקה דן ניהלו בבלגרד משאומתן עם משה פיאדה, אחד מהמנהיגים החשובים וממקורבי טיטו ביוגוסלביה. גם אהוד אבריאל ואנבי נפגשו איתו, והכול כדי לקדם את עניין ההעפלה. באותה דרך נהגו זאב שינד בניר-יורק ופינו גינזבורג, גזבר המוסד שישב דרך קבע בג'נבה. עדה סירני שפעלה באיטליה היתה קשורה קשר איתן עם אנשים מצמרת הממשל המרכזי והמקומי. אפילו בפאריס עצמה, שבה ישב שאלו בדרך-כלל, יזמתי אני מגעים עם ראשי השירותים החשאיים הצרפתיים. הכלל היה לפעול בכל מקום ואצל כל גורם אפשרי. שאל יכול היה לסמוך על אנשיו שהקפידו לדווח לו. היתה זו נאמנות דרסטית. מדפי יומן המבצעים משתקף מבזן מסוג אחר, שבו הועמדו שליחי המוסד

מפעם לפעם. המדוכד במחלוקות על דרך הפעלת שרשרת המבצעים הקשורים זה בזה, דכישת האנייה, התקנתה, הסתרתה בנמל, צנודה, הבאת המעפילים אל חוף ההפלגה (כחשאי), ההכנות להורדה, ובמקביל – החל ב-1946 – הכנת האנייה והמעפילים למאבק כנגד כוחות הצי והצבא הבריטיים כאשר האנייה תילכד. קל להיווכח כי מספר האירועים ורשימת הפעילויות והפרטים שהיו דרושים כדי להשיט אנייה אחת – מגיע לאלפים.

מעבר לכל מה שדובר בו לעיל לא ניתן להסביר את עצם קיומו של המוסד לעלייה ב' והמאמץ הרב שהשקיעו אנשיו בהעפלה, בלי להתייחס אל הקירבה הנפשית העמוקה שחשו השליחים לשארית הפליטה במחנות העקורים באירופה התרבה. מרעצת בהקשד זה העובדה, שחלק גדול מהשליחים נולדו באירופה, והותירו שם אחריהם לאחר עלותם ארצה משפחות שנפגעו אחר-כך בשואה.

המלווים והימאים באניות היו אלו שסייעו לקבוע מקשרים בין המעפילים לבין שליחי המוסד. כרובם היו אלה מעפילים שהתנסו קודם באירגון, כעיקר בתחום "הברית", שבה נשאו הניצולים תפקידים רבים ביותר. יתרון בולט היה למי שנחשב לפרטיון או שהיה משרידי לוחמי הגיטאות. אלה זכו למעמד יוקרתי מועדף אצל הארצישראלים. התפקידים שהוטלו על המעפילים כללו בעיקר את האידגון הפנימי באניות: אחריות על סדר וניקיון, הפעלת המטבח וחלוקת האוכל, סדרנות והקפדה על משמעת, כולל משמעת מים. המעפילים היו שותפים גם לאירגון פעולות התרבות והמסיבות על האניות, יחד עם השליחים הארצי-ישראלים. הדבר הבולט הוא ההסכמה הפנימית בקרב המעפילים לקבל עליהם סמכות של איש מארץ-ישראל ולמלא הוראות קשות ומסוכנות.

המעפילים

שבע רבבות האנשים שהושטו באניות המעפילים בשנים 1945-1948 לא הירבו לספר על קורותיהם בדרך הים: "נכון", אמר לנו אחד מהם, "נשארו אילמים כמו הים". אמנם, תנועת ההעפלה אורגנה בידי אנשי המוסד, אף היא נישאה בידי המעפילים עצמם.

בתקופה זו שבה עוסק יומן המבצעים היו המעפילים משוחררים מן הפחד שמא תיחלל אנייתם במוקש ימי כמו בימי מלתמת העולם השנייה. החשש שליווה אותם היה קשור בארץ המוצא, אם יצאה האנייה מארצות מזרח אירופה או ממערבה. בנמלי מזרח אירופה עלו האנשים על הספינות לאור היום, ואילו בנמלי מערב אירופה עשו את דרכם, כחשאי ובעלטה.

משך השייט מנמל המוצא היה תלוי בנפחו של "הכלי" (הבינוי לאנייה ביומן המבצעים). באניות הקטנות נמשך המסע שבועיים ואף למעלה מזה; באניות הגדולות לא ארכה הנסיעה יותר משבוע. שוני זה הכתיב למארגנים, בעצה אחת עם נציגי המעפילים, אח הרכב אוכלוסיית המעפילים: בספינות בעלות נפח גדול יותר נקלטו אף מעפילים בלתי-מאורגנים. ההסתגלות אל תנאי ההפלגה היתה בעייתית למעפילים, אך יש לציין כי במהלך המסע הם נעשו קולקטיב,

שכן על האניות שדר "משטר" - משטר אוכל, משטר מים, משמעת תנועה וכיוצא באלה. כמעט על כורחם היו האנשים שלובים זה בזה, חברים לאבל ולשמחה, ובעיקר לשלילות, שכן הם ראו בהפלגתם באנייה הבלתי-חוקית שליחות, קטע ממאבק כולל יותר.

על האניות נמצאו משפחות, חבורות נוער חלוציות ואף ילדים ללא ליווי משפחותיהם. בכל אנייה סודרו דרגשים שאפשר היה לשכב עליהם, לא לשבת. כאשר האיוורור היה תקין, היתה הרגשת הנוסעים נוחה יותר. אך היו לפעמים חקלות מכניות והאיוורור לא פעל. השירותים היו מסודרים לפעמים, ובמקרים רבים לא. אנשי המוסד המלווים הקפידו כי בכל אנייה ימצא לפחות רופא אחד ובאניות הגדולות היו כמה רופאים. אך קרו גם מקרי מוות. מפעם לפעם נערכו טקסי קבורה בלב ים. בין המתים היו לא מעט ילדים. למרות הצפיפות נתאפשרה תמיד התפילה לאנשים שומרי מצוות. קבלת השבת היתה מנהג קבוע על האניות.

המפגש של המעפילים עם הצוות הישראלי על הספינות היה למקור התרגשות עבורם. כל הוראה של המפקדים או המלווים היתה עבורם בכחינת צו, והם קיבלוהו מתוך רצון או הכרח.

הבנת המעפילים, בסרט ותוך-כדי הפלגה, למאבק עם הבריטים התקבלה באהדה. המעפילים ראו במאבק זה מאבקם שהוא מכונן לפתיחת שערי ארץ-ישראל בפני יהודים. לראשי הקבוצות מבין המעפילים היו תפקידים מוגדרים בכל הנוגע למאבק שיתחולל על האניות, כאשר הבריטים יתקרבו אליהן.

את ההעפלה נשאו המעפילים על גבם: הם נאבקו, סבלו, וגילו גבורה בתהליך הכמעט-המוני של ההעפלה בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה. אף אלה מביניהם שעלו על הסיפונים מלווים בפחד מפני סערות, מגפות, התנגשות עם הבריטים, הפכו בדרך-כלל במהלך ההפלגה חלק מתבורת מעפילים לוחמת.

מערכת הקשר במוסד לטלייה כי

רשת של חצנות אלוות מיוחדת קישרה את הסינים באירופה עם המשדר המרכזי של המוסד לעלייה כי בתל-אביב, רשת ה"גדעונים". תחנות הקשר הראשונות הוקמו באיטליה, ולאחר-מכן הוקמה תחנה ראשית באחד מפרכרי פאריס. נציגי המוסד הגיעו עם השלטונות הצרפתיים להסכם לפיו הותר להם להמשיך בשירותיהם בתנאי שיתחייבו לפענח כל מברק בכתב הסתרים שהמוסד השתמש בו, כאשר יידרש על-ידי שירות ההאזנה של הכולשת המרכזית שפעלה במשרד הפנים הצרפתי. מערכת זו איפשרה קשר בין אניות המעפילים לשני המרכזים באיטליה ובצרפת ולאורך, וכן בכיוון ההפוך.

ה"גדעונים" מילאו תפקידים רבים ושונים. הם ליוו כל אנייה וקימו קשר מתמיד בינה לבין התוף. הם שירתו את המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, ולשם-כך קיימו תחנת האזנה בלונדון, שאליה היו מגיעים מברקי אלחוט מהנהלה בארץ-ישראל.

דפי היומן שופכים אור על תנאי עבודתם של האלוטאים באניות המעפילים. האלוטאי היה חייב לעבוד לעיתים במכשירים פרימיטיביים ביותר שהיו ניוזקים מדי פעם בעת טלנולי הדרך והסערות. לכן נערכו קורסים קצרים בטכנאות ותיוון מכשירים; המשרתים באניות צויידו בחלקי חילוף, ובתקופה מאוחרת יותר קיבלו אף מכשיר רודבי. עד אמצע הדרך לארץ היה האלוטאי קשור עם מרכזי הקשר באירופה; לאחר-מכן התקשר עם התחנה בתל-אביב. מכיון שהעבודה באניות הצפופות היתה מרובה, נתן האלוטאי לשאר המלווים להמשיך בעבודת הקשר. לפעמים היה נאלץ להמשיך בעבודתו לקול ועקותיהם של פצוע או יולדת.

רכישת האניות והתקנתן לתפקידן

רכישת האניות לצורכי ההעפלה נעשתה בידי שליחי המוסד בדרכים שונות. בתקופה הראשונה לאחר תום המלחמה נרכשו ספינות דיג קטנות. מאוחר יותר התפתח שוק האניות. באירופה, בעיקר, הוחל בכניין אניות חדשות, ונדצאו לשוק העולמי אניות ששימשו בצי הלוחם של בעלות-הברית. בתחילה ניסו שליחי המוסד לעלייה כי לשכור אניות להעברתם של המעפילים. השוכרים היו מפקידים סכום כסף כערכון לבעל הספינה, אם הספינה תיחפס, תוחרם ידי הבריטים ולא תתור אליו. לאחר-מכן, כאשר כמעט כל ספינת מעפילים נפלה בידי שומרי החוף הבריטים, היה הכרח לרכוש את האניות מלכתחילה (פירוט נוסף להלן).

רכישת האניות לא היה דבר של מה בכך. באיטליה, למשל, מכירת אניות היתה תחת פיקוחם של שלטונות צבא הכיבוש שלאחר המלחמה, ורכישת האניות היתה מותרת רק לנתינים איטלקים. על פי רוב נדשמו האניות על שמות חברי התנועה החלוצית שהיו עולים ארצה, בלי שהשלטונות יוכלו לגלות לאחר-מכן את מקום הימצאם. באירופה היו כמה למוסד סוכני אניות שבעזרתם נרכשו אניות. "הגנה".

ברבות הימים היו רובן של האניות הישנות, איטלקיות, צרפתיות, תורכיות, יווניות ואתרות, ומיעוטן אניות אמריקניות, כמו אניית הנוסעים "פרוידנט וורפילד" שהפליגה מצרפת תחת השם "אקסודוס" ביולי 1947. כמזכיר נרכשה בארצות-הברית שוברת הקרח "נורדלנד" שהפליגה תחת השם "מדינת היהודים" מרומניה-בולגריה עם 2,664 מעפילים. לבסוף נרכשו בארצות-הברית שתי האניות הגדולות "פאן-יורק" ו"פאן-קרשנט", שהעלו על סיפונן בדצמבר 1947 15,200 מעפילים ושמותיהן הוסבו ל"עצמאות" ו"קירוב גלויות".

לאחר קניית האניות היה מגיע שלב התקנתן לתפקידן. לעיתים נצרכו לזמן רב עד אשר תמלאנה האניות את תפקידן. בשלב הזה היה צריך לשמור עליהן שלא תיפגענה בידי מחבלים, בריטים או ערביים. כדי להתאים את האנייה ליעודה, צריך היה להקים בהן מבני-עץ מתאימים לקליטת הנוסעים, כי בדרך-כלל היו אלה אניות משא. לא היה מקום לשבת, והמעפילים היו שוכבים על דרגשי

מיטות. בלב ים הם יכלו כמוכן לצאת לסיפון, אם היה עליו מקום. על סיפון האניות הותקנו סידורים סניטריים. היה הכרח גם לדאוג לאווירור מתאים בתדירי השינה שבהם הצטופפו מאות אנשים. אלה נאלצו לשהות לעיתים שעות ארוכות במחנק ובצפיפות, בלי שיותר להם לעלות לסיפון, כדי שלא לגלות את טיבה של האנייה למטוסי הסיר הבריטיים ולאניותיהם. כמוכן היה צריך לרכוש סירות הצלה וחגורות.

אנשי המוסד באיטליה, למשל, התקשרו עם מספנות איטלקיות בפורטונה (על-יד לה-ספציה) ובסבונה (על-יד גנואה) שקיבלו על עצמן לבצע בשכר את השינויים הדרושים באניות. אחד הבסיסים החשובים להתקנת האניות להעפלה היה במארסיי. בעיר הנמל הגדולה, במבדוקיה ובנמלים הקטנים הסמוכים לה נעשתה עבודה זו.

בתקופה זו של 1947, כאשר מטה המוסד בפאריס החליט על הפעלת אניות גדולות, היה ברור כי לא יהיה אפשרי להכין את האניות לתפקידן בנמלי מערב אירופה. אז פנה המוסד לארצות מורת אירופה: יוגוסלביה, רומניה ובולגריה, וכאשר נחקלה הסכמת השלטונות של ארצות אלו להפלגות מנמליהן, לא היה כל קושי בהכנת האניות. משחתות בריטיות לא יכלו להיכנס לנמלים אלה, וגם לסוכניהם של הבריטים לא היתה בהם דריסת רגל.

לאחר הכשרת האנייה להפלגה, רוכזו המזון, המים והדלק, על-פי רוב למספר ימים כפול ממספר ימי ההפלגה המשוערים לארץ. אף-על-פי-כן, לעיתים היה המזון – ובייחוד המים – אזול עוד בטרם נשלמה ההפלגה.

כל ההכנות של האניות נעשו בידי צוות העובדים של המוסד ביבשה. בשנת 1945 היו רוב העוסקים בכך באיטליה קבוצה של חיילים מהארץ ששירתו בצבא הבריטי. רק לאחר האירוע של פרשת "לה-ספציה", כאשר התגלה ברבים דבר השתתפותם של חיילים במפעל ההעפלה, חזרו כולם ארצה. בשנת 1946–1947 הגיעו לאירופה שליחי המוסד שטיפלו בכל הנושא הזה.

פרק מיוחד היה הבאת המעפילים לנמלי ההפלגה. במערב אירופה הובאו המעפילים בדרכי "הבריחה" שפעלה באירופה או בדרכים "פוליטיות" על-ידי קבלת הסכמת השלטונות כמו בצרפת. לעיתים היו המעפילים מובאים למפרצים נידחים, והעלאהם על הספינה נעשתה במהירות כדי למנוע חקירות ודרישות מיותרות מצד השלטונות. על המארגנים הוטלה דאגה מיוחדת לנשים הרות ומיניקות שלעיתים מספרן היה גדול למדי.

לכל אורך יומן המבצעים אפשר לקרוא על הלבטים והמאבקים לרכישת האניות, מיקומן עד ההפלגה, השגת הדלק, המזון, חגורות ההצלה, וכיו"ב. הוא הדבר לגבי השגת ההסכמה מצד השלטונות לעצם ההפלגה. והדבר נוגע גם למערב אירופה וגם למזרח.

הבריטים הפעילו מאמצים דיפלומטיים מירביים לבלום את הפלגת האניות של המוסד במערב אירופה ובמזרח. אחת התחבולות של הבריטים היתה להצביע בוודאות כי האניות תפלגנה לארץ-ישראל.

פעילי המוסד נאלצו לדאוג לכך שהנוסעים יצוידו באשרות-יעד (ביומן מדובר אלפי פעמים על "זריעות", "שתילות" – מילות הצופן לאשרות-היעד) לכל ארץ שהיא בעולם. הרשויות הימיות בארצות אלו היו מעלימות עין ביחס לכשרותן. למשל, שר הפנים הצרפתי, אדוארד דה-פרה, כתב מפורשות למשרד החוץ אשר פנה בדון למשרד הפנים: "משרד הפנים אינו חייב לבדוק כשרותן של אשרות-היעד...". אנשי המוסד היו רוכשים דוגמת אשרה והיו מטביעים בכל פנקס נוסעים של המעפילים אשרות-יעד: אשרות אלו היו בעיקר לארצות דרום אמריקה. כותב השורות האלה, למשל, הטביע יחד עם עוד כמה ימאים 4,500 חותמות כאלו בפנקסי המסע של מעפילי "אקסודוס" בחדר השירותים במלון בפאריס. היו אלו אשרות-יעד מזויפות לקולומביה. תחת לחץ הבריטים דרשו שלטונות יוגוסלביה, רומניה ובולגריה כי המעפילים שהפליגו מנמליהן יהיו מצוידים באשרות-יעד כאלו.

הצוותים באניות

בעיית הרכבת הצוותים לאניות המעפילים היתה קשה. ימאים ארצישראליים היו מעטים ולא נמצאו ביניהם בעלי מקצוע שיכלו לקבל עליהם הובלת ספינה בתנאים הקשים של ההעפלה. התפקידים הראשונים במעלה היו של רבי-החובל ושל המכונאי הראשי. בין רבי-החובלים היו שהתייחסו לעבודתם ולתפקידם כהבנה ואף באהבה, היו שהתלהבו מההרפתקנות שבעניין, אך רובם היו מעוניינים בשכר הגבוה. רבים מהם הצטיינו כאומץ לבם, אבל לפעמים היו מתגלים בתולשתם ובחוסר אחריותם ברגעי הסכנה החמורים, והיה צורך להכריח אותם באומים למלא את תפקידם. רבי החובלים והמלחים הורים שעלו על ספינות ההעפלה היו בני לאומים רבים: ספרדים, איטלקים, יוונים, חורכים ועוד. רבים מהם היו אוהבי בצע ושיכורים, אבל בדרך-כלל קיבלו עליהם את עול המשמעת אפילו בתנאי הים הקשים. ביומן המבצעים סיפורים רבים על כך. פרשה לעצמה היא עניין איוש הצוותים לאניות המוסד במארסיי. האניות ברובן נרשמו כאניות פאנאמיות. על-פי החוק היה המוסד חופשי להרכיב את הצוותים מימאים המחזיקים בכל נתינות שהיא. לא חמיר נמצאו כאלה המוכנים לעבוד בעבודה בלתי-חוקית – סכנת המעצר והעונש הצפוי הרמיעה רבים. אולם מפאת השפל בספנות, אפשר היה למצוא ביוון ובאיטליה ימאים המוכנים להסתכן ובלבד שלא ישראו מובטלים. קושי בפני עצמו היה דרך הבאתם מארצותיהם למארסיי.

הצורך בימאים מנוסים הביא את רבי-החובל פוסטיניס (שעליו ידובר להלן) לקשור קשרים עם פליטים ספרדיים, אנשי הרפובליקה העצורים בצרפת מאז תבוסתם במלחמת האזרחים ערב מלחמת העולם. היו ביניהם ימאים רבים מכל הדרגות, לרבות רבי-חובלים. מאנשים אלה גוייסו לא מעטים לעבודה במוסד. הם עשו זאת לא רק מתוך הצורך להשתכר למחיתתם, אלא בשל אהדתם לעניין ההעפלה.

בשלב מאוחר יותר כאשר נרכשו האניות הגדולות בארצות-הברית ובקנדה החל המוסד לעלייה ב' לגייס שם יורדיים יהודים. הימאות לא היתה מקצוע יהודי גם באמריקה. אתד הימאים האמריקניים היה מתלוצץ ואומר: "עובדה היא שכאשר משה רבנו בצאת היהודים מצרים היה צריך לחצות את ים-סוף, הוא פנה לאלוהים שייבש לו את הים". מרבית המלחים היהודים היו מאלה שקיבלו את הכשרתם בשנות מלחמת העולם השנייה, כששירתו בצי המלחמה האמריקני. חלק מהמלחים גויסו מקרב חניכי התנועות התלוציות בארצות-הברית. הם היו מלאי רצון טוב, אבל רובם היו מחוסרי כל ידיעה בעבודת הים. (כיום חיים ברחבי ארצות-הברית למעלה ממאתיים מתנדבים יהודיים ששירתו באניות ההעפלה. הם הקימו אירגון ונפגשים בארץ מדי פעם.)

גיוסם של המלחים האמריקנים נעשה כאמצעות משרד שנשא את השם "שירות תעסוקה ארצישראלי". המשרד גייס קציני ים, קשרים, מכונאים ובמיוחד מלחים. משרד זה כאתרים היה קשור ישירות אל ה"הגנה" שפעלה בארצות-הברית מקיץ 1945 בקבוצה חשאית, מאורגנת היטב ומנווטת בידי שליחים מן הארץ. תשע אניות העפלה שהובלו בסיועם של יורדיים יהודים מארצות-הברית, בהן "אקסודוס" ושני ה"פאנים".

מספר המתנדבים לפעולות ההעפלה בקרב הנוער היהודי באמריקה עלה על הדרוש, אף שהגיוס התנהל במחתרת וללא פרסומת. אחת הבעיות שעמדו לפני האחראים לאניות ההעפלה היתה גורל המלחים במקרה של נפילת האנייה בידי הבריטים. הבחירה היתה בין התמסרות למשטרה ולחיילים, שגורה אחריה העמדה לדין וכליאה בבית-סוהר לזמנים ארוכים, לבין התערבות בקהל המעפילים, שגרדה חיי סבל במתנות עתלית וקפריסין.

תופעה מאוחרת בתולדות ההעפלה הייתה הופעתם של ימאים ארצישראליים מנוסים מדרגות רב-חובל ומטה, שקיבלו עליהם אחריות מלאה או חלקית להובלת האניות. אם כי כבר מראשית ההעפלה השתתפו ימאים ארצישראליים בכל הפלגה.

במסגרת הפלגה הימית של הפלמ"ח (הפלי"ם) נערכו כל העת קורסים של חובלים (או קציני אניות). הקורס הראשון נערך עוד בשנות מלחמת העולם. בקורס השני שנמשך כארבעה חודשים ניתנו שיעורים בניווט, בימאות, במט"א ואורולוגיה, בחוקי הים, באיתות ים ובעבודת חבלים. קורס חובלים שלישי נפתח ב-15 במרץ 1946. אולם עיקר ההשתלמות היתה בעצם עבודתם המשותפת עם הימאים הזרים באניות.

מכיון שלא היה אפשר לתבוע מהצוות הור שיטפל בקהל המעפילים המצטופפים עד אפס מקום באנייה, ולעיתים לא היה אפשר לסמוך עליו שיעמוד בכל התלאות הצפויות לו מטעם החוק, נלוו לכל אנייה שליחי ה"הגנה". באניות הקטנות היו אלה שניים - המלווה או מפקד האנייה ואיש הקשר (ה"גדעוני"). באניות הגדולות הלך מספר המלווים וגדל, והתפקידים נחלקו ביניהם. אחד המלווים באניות מספר: "הצורה שבה עבדנו היא, לדעתי, טובה מאוד ויעילה.

איש אחד תפקידו היה לטפל רק בענייני האנשים ובצורכיהם; איש שני תפקידו היה לטפל בעניינים הימיים ולהשגיח על חבר העובדים, לקשור אתם יחסים ולהיות אתראי על הזהירות ואתר-כך על ההורדה על החוף, כאשר היתה זו אנייה קטנה שאפשר היה להנחיתה על אחד מחופי הארץ".

תפקידו של המלווה היה חשוב ואחראי ביותר, לא רק להשגיח על רבי-החובל הור, קציניו ומלחיו, אלא גם ללמוד ממנו. עליו הוטל לדאוג לאירגון המעפילים במתנות לקראת עלייתם על האניות, להכנות לעלייה, להכשרת האניות וקליטת האנשים ולבחירת החוף והקמת הקשר מהחוף אל האנייה. לעיתים נבחר תוף ההפלגה לאחר התייעצות עם שירותי הביון של ארץ ההפלגה, שהמליצו על חוף רצוי שאינו חשוף לעיני הכולשת הבריטית.

אניות המעפילים לא הפליגו בנתיבי הים הרגילים, שהרי בהם היו צפויים ליפול כרשת המודיעין של השלטונות הבריטיים. רוב האניות הפליגו דרך הים האיגיאי מצפון לאי כרתים, משם בין האי סקרפנטו לרודוס לכף אינמור שבתור-כיה, ומשם דרומה לקצהו המזרחי של האי קפריסין. מכאן היתה ספינת המעפילים לים מתגנבת אל מול חופי לבנון ונוסעת במקביל אל מקום ההורדה שהועידו לה מפקדי הפעולה בארץ. האניות הגדולות היו מלוות כמשתתות בדיסיות או אפילו כמטוסי סיור של חיל האוויר הבריטי מרגע צאתן מהנמל באירופה. רוב האניות הגדולות היו פונות לחיפה, כי היה ברור שאין להן סיכוי לעלות על חוף כלשהו ולהוריד את המעפילים.

המלווים היו אחראים גם להכין את המעפילים להתנגדות למשמרות החיילים והמלחים הבריטיים, הן הכנה פסיכולוגית והן אימון מוקדם ככלי נשק קר, קונפסאות החוכות של בשר, מקלות וכיר'ב; הללו שימשו נשק התנגדות לבדי-טים שהיו עולים על אניות המעפילים כנמל חיפה ולעיתים גם בלב ים. המלווים תכננו את המערכה באנייה: גידור הסיפון, חלוקה לקבוצות לוחמים לפי התוכנית והטלת תפקידים עליהם, הכשרת האנייה לעמידה בפני מתקיפיה וסגירתה מפני חדירת גאזים, ביצור תאי ההגנה וקלקול המנוע כאשר האנייה נתפסה. כאשר אנייה נתפסה בידי הבריטים, נעשו מאמצים להכריח ממנה את המלווים או למנוע את זיהויים ואת עצירתם.

ביומן המבצעים יוחד מקום נרחב לכל פעולות הצוות הור, הימאים והמלווים הישראליים.

הבסיסים הימיים

ה"כחודת" המבצעית של ההפלגות מצרפת שכנה בעיר הנמל מארסיי שלתוף הים התיכון. האחראי על הבסיס באותה תקופה, סוף שנה 1945 ואילך, היה שמריה צמרת. (שמריה התחזה במארסיי לפליט; התגורר בדירה קסטנטונה, בבית גדול השוכן על גבעה, בצלו של צוק. כדי להגיע אליו צריך היה לטפס כמאה מדרגות.) נציגי הסוכנות היהודית בצרפת, וביניהם רות (עליאב) קליגר, פתחו כאותם חודשים בהעברת פליטים לצרפת, תפקיד שהמוסד נטל על עצמו

בשלב מאוחר יותר. בצרפת הלכה ונתקבצה עתודה לעלייה והעפלה. עם שמריה צמרת ("רודי") פעלו שליחים נוספים - תנן גייסמר (פרנץ), אבי שווארץ מקיבוץ דפנה, חגי אבריאלי מנאות מרדכי, מוסקוביץ מאלונים, יהושע בהרב מגינסור ואברהם אבישי מבית השיטה.

תובניתו של שמריה היתה להקים מתנות מעפילים כאזורי החוף, ולשכן בהם את הקיבוצים והגרעינים שהמתינו לאניות המעפילים.

שמריה צמרת לא ראה את תפקידו כמוגבל להפעלת הבסיס במארסיי. הוא חתר לכך שיווצר שם בסיס ימי מרכזי של המוסד, אשר ישרת את המפעל כולו, יספק אניות לכל מקום שתידרשנה, אפילו לשלוחה באיטליה, שהיתה אוטונומית בפעולתה במסגרת המוסד. תפישתו של שמריה נתקבלה על-ידי המוסד.

כשנתקבלו אניות הרכש הראשונות מארצות-הברית הן הופנו למארסיי. כאן הותקנו, שופצו וצויידו בכל הדרוש לשמש אניות מעפילים. בהמשך, נקשרו קשרים עם יוונים שהתגוררו במארסיי, ובראשם רבי-חובל בדימוס בשם ניקולא פוסטיניס. היה זה אדם בעל ניסיון ימי, ובעל שיקול דעת. הוא הצטרף לפעולות המוסד בעיקר מתוך מניעים אידיאליסטיים. במהרה הפך יועץ המוסד בענייני ימאות, בשאלות טכניות של התקנת האניות, איתור מספנות המוכנות לתת שירותים לאניות המוסד, שכירת ימאים וכן במשאומתן לקניית אניות או לתכירתן. בדיונים מעין אלה הוסמך להופיע כנציג המוסד, ובחור שכזה הגן על האינטרסים של המפעל מפני תאוות הכצע של בני-ארצו. המוסד שילם לו משכורת צנועה בלבד. במארסיי "גילה" שמריה גם את סוכן האניות, צרפתי מן הצפון בשם מאי. עד מהרה הוכנס זה לעובי הקורה של הפעילות. עוד שירת אה ענייני המוסד כנאמנות ג'ו בהרלייה, יהודי מקומי, איש המחתרת הצרפתית לשעבר, שהתמסר לעבודת המוסד בלב ונפש. אנשי הבסיס נעזרו ביהודי נוסף, טאו, גם הוא מאנשי ה"רזיסטנס", ובעל קשרים מועילים עם אחדים מאנשי השלטון המקומי.

המצאת אספקה לאניות היתה אז, בתקופת הצנע החמור בצרפת, אחת הבעיות הקשות: קשה היה לקבל מן השלטונות היתר להקצנה של מאות מנות מזון לאניות, שאינן רשומות כאניות נוסעים. בהרלייה הצליח להתגבר על קשיים אלה, והפך מצד דרך להעלות על האניות אנשי-צוות ללא תעודות, לספק דלק ולמלא אתר שאר צרכים - וכל זאת בלי להזדקק למטבע זר, דבר חשוב כשלעצמו.

המשרד של המוסד במארסיי שכן בקומה השנייה של משרד נסיעות קטן בשם Oceania של מר פיאר, קונסול פאנאמה לשעבר. המשרד היה צר, תקרתו נמוכה, ובו מקום לשני שולחנות בלבד. הכניסה למשרד של המוסד עברה דרך משרד הנסיעות הפעילים, המלווים, מפקדי-המחנות, והאחרים - היו נפגשים במשרדו של בהרלייה, ומכאן נוהלו העניינים.

הבריטים לא נחו ולא שקטו. הם פיתחו נגד המוסד רשת ריגול עניפה והלשינו על כל פעילות, או איש מוסד, בפני השלטונות הצרפתיים. הנימוק השגור יותר

כפיהם על אנוחותינו היה, כי כביכול הן עומדות להעביר נשק - עיסוק בלתי-חוקי ובלתי-מקובל אף על אזהדי המפעל מקרב הצרפתים. המוסד נאלץ חזיר להסי ביר את עצמו במוסדות הממשלתיים הצרפתיים. הקשר בין נציגי המוסד כפאריס עם ה-D.S.T. הביא לידי כך, שנציג אותו שירות במארסיי ידע על פעולות המוסד. אנשיו הבהירו לפקיד הממשל את הדרוש. הקשרים בין אנשי הריגול הנגדי לבין המוסד התהדקו תוך עבודה משותפת עד כדי כך, שקרה כי נציגי המוסד במארסיי, תגי אבריאלי והמחבר, שיצאו עם מברית צרפתי לחפש מקום מתאים להפלגת אניות מעפילים, נעצרו. המברית היה "על הכוונת" של המשטרן המקומית. לאחר 24 שעות במעצר, שוחררו נציגי המוסד, וזאת לאחר שהם מסרו למשטרה הצרפתית את מספר הטלפון הישיר של ראש ה-D.S.T. בפאריס. הבריטים ארבו וגם לא סלדו מכל תחבולה: יום אחד ניגש סוכן בריטי אל סוכן אניות יווני שעבד עם המוסד והציע לו כסף רב תמורת המצאת ידיעות על פעולות המוסד. היווני נרתע. הוא הבטיח בשבועה לשמריה צמרת להימנע מפגישות נוספות עם האנגלים.

רכישת האניות על-ידי אנשי המוסד במארסיי לא בוצעה על-פי קו אחיד. דרך הרכש הותאמה לנסיבות. לפני המלחמה עבד המוסד בעיקר עם אניות חכורות והתשלום היה "לפי נפש"; סיכון האנייה מוטל היה על בעליה. עתה, פיתחו שיטות עבודה גמישות יותר. כך, למשל, כמה אניות נרכשו בכספי המוסד, באחרות - קיבלו בעלי האניות סכום מסוים עבור ה"הובלה". היו אף מקרים בהם נחכרו אניות בתעריף של "תשלום לנפש", כדיעה מוסכמת מראש כי בסכום זה כלול מחיר האנייה. אנשי הים של המוסד, למדו לאמוד במדויק את שויה של אנייה, כמו גם את ההוצאות הכרוכות בהתקנתה להפלגה. בכל עיסקה מסוג זה הושאר לבעל האנייה הפיתיון - אם כלי-השייט ינצל מהחרמה, הוא ישאר רכושו של הבעלים, למרות ששולמה לו התמורה. היה זה מעין משחק מזל, והוא משך את ליבם של בעלי האניות, שקיוו לזכות ב"זכייה הגדולה". בפועל, רק אניות מעטות הצליחו להתחמק מידי הבריטים. היו מקרים בהם נרכשו הכלים על במים חוה עם המוכר - כדוגמת ה"ג'וק" היווני - שבאמצעותו הם נרכשו והיו לרכוש המוסד.

ריכוז קבוצות גדולות של מעפילים במחנות המעבר במארסיי וסביבותיה איפשר לאנשי הפלמ"ח, שנועדו לשמש כמלווים באניות המפליגות לארץ, שהות להכיר את האנשים עמיהם יעשו את ההפלגה בטרם יעלו על סיפון אניית המעפילים. כך יכלו לעמוד על טיבם ולהתחקות על בעיותיהם. היכרות מקדמת זו סייעה לצמיחת יחס אמון מצד יושבי המחנות אל אנשי הפלמ"ח. האמון הזה הקל על הסלת המרות וקיום משטר של משמעת קפדנית, החיונית כל-כך לקיומם של סדרי חיים גאותים במחנה, וכל שכן בעת ההפלגה באנייה. במבט לאחור ניתן לקבוע, כי נכונותם של הנוסעים להסתגל לתנאים הקשים באניות הושגה לא בתוקף משמעת פורמלית, אלא על יסוד אותו אמון שהפליטים-המעפילים רחשו לשליחים מן הארץ, אך גם - ואולי בעיקר - משום שהשליחים חיו הן

כמתנה והן על האנייה, בתנאים הדומים לאלה בהם חיו המעפילים עצמם.

מקורות מימון ההעפלה: הג'וינט ואירגונים יהודיים אחרים בדפים הרכים של יומן המבצעים של המוסד לעלייה ב' אפשר לקרוא על הבעיות הכספיות של המוסד. השיתות הטלפוניות ממשרד המוסד בפאריס ואליו מלאת בקריאות למימון. הכתובת העיקרית לקריאות אלו היא "כרג", הוא פינן ג'ינוכורג, גזבר המוסד בג'נבה. פעמים אין ספור מוזכר "השחור". הכוונה לג'ו שווארץ שהיה באותה שנה מנהל אירגון הג'וינט באירופה, אליו הופנו בקשות מימון רבות.

בעת מלחמת העולם השנייה פעלה ביישוב כארץ "מגבית ההתגייסות וההצ' לה", והיא היתה באותה עת אחד המקורות הכספיים של המוסד. הקריאה אל הציבור בארץ לתרום למגבית זו היתה פשוטה עד כדי בנאלית, כדברי שאול שאמר, כי הצלת יהודים קודמת לשיקולים כספיים: "אין שאלה של השקעות כספיות במידה שיש סיכויים להצלה". הנתה זו שהיתה מיסודות המגבית בשנות המלחמה, הועתקה עתה, בשלהי המלחמה ואחריה, ישירות לצורכי ההעפלה. ההצלה נתפסת עתה כהצלת שארית הפליטה וכרוכה מעתה בעלייה. גולדה מאיר, המפוכחת והמעשיית, היתה בתקופה היא מהמנהיגים שנתבעו לצאת לחוץ-לארץ כדי למצוא פתרונות מעשיים למוימוש משאת נפש זו. נוכח התיבעה להפעיל מגבית גדולה כדי לממן את ההעפלה העלתה גולדה, בין השאר, את ההשגות האלו: היישוב מיצה את כוחו בהתגייסות כספית לצורך ההעפלה. מספר המתחמקים מתרומה למגבית הולך ורב. והוסיפה: "חברי ההסתדרות התרגלו במשך שש שנים לשמוע את הדברים היותר נוראים, ודוחות של דוכקין על המצב במחנות העקורים כבר לא כל-כך משפיע עליהם". למרות הקשיים החליט הוועד הפועל של ההסתדרות להמשיך במגבית ואף להגבירה.

משנכנסה פעילות ההעפלה לתנופה, תרגו הסכומים שנדרשו בהרכה מיכולתו של היישוב בארץ-ישראל. ספק הוא אם ניתן היה לגייס, גם כחקופות שבהן נתגלתה נכונות רבה ביישוב, סכומי עתק כאלה.

מקובלת היתה על מנהיגות תנועת העבודה האימרה: "בראשית היה המעשה", כלומר, המעשה קדם לרעיון. ואם כך – הדין במקורות המימון להעפלה צריך להיות משני בחשיבותו, בהשוואה למטרה, כיון שרק לאחר שקובעים מטרה מעשית יוצאים לחפש אחר המשאבים – הכסף.

מדיווח של שאול עולה, כי חלקה של הסוכנות היהודית במימון פעילות המוסד ב"תקופה זו לא עלה על 25% מסלל ההוצאות". הדובר הדגיש כי בתוך סכום זה, 25 האחוזים, נכללו הכספים שנאספו על-ידי "מגבית ההתגייסות וההצלה", ואלה שהוקצו על-ידי כל הגורמים הציוניים, עיריות ואירגונים כלכליים יישר-ביים. עם זאת מדפי יומן המבצעים ניתן להיווכח: החלק המכריע במימון ההעפלה נזקף לזכות אירגון יהודי-אמריקני – הג'וינט.

עוד בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה תמך הג'וינט בהעפלה. כמהלך

המלחמה הפך האירגון למממן העיקרי של ההעפלה, המועטת כשלעצמה. תמאסיבית של הג'וינט בהעפלה נתאפשרה עקב הנכונות הגדולה שגילו י ארצות-הברית אחרי המלחמה לתרום ישירות למעשים שנועדו להצלחת אחיהם באירופה.

הסיכום בין המוסד לבין הג'וינט היה רופף ובעל אופי מקומי, הוא לא גובש מעולם לכדי הסכם עקרוני כתוב וחתום. בקיץ 1945 התנהלו במקומות שונים באירופה, בארץ-ישראל ובארצות-הברית מגעים בין אנשי המוסד לבין נציגי הג'וינט. במגעים אלה נטלו חלק מטעם הג'וינט – ג'ו שווארץ, צ'רלס פאסמן, סאלי מאיר והרבנט קצקי, ומצד המוסד – שאול, יוסף ברפל, פינן ג'ינוכורג וזאב שינד. פעמים נטלו חלק כדיונים גם הנציגים המקומיים של המוסד ברומ-ניה ואיטליה. אין לכנות מגעים אלה משא-ומתן. שתי סיבות עיקריות לכך: האחת – הקשרים הפורמאליים של הג'וינט לנושאי ארץ-ישראל והעלייה נעשו באמצעות הסוכנות היהודית. גובר הנהלת הסוכנות היהודית, אליעזר קפלן, היה היחיד שהוסמך להגיע לסיכומים כספיים עם הג'וינט. האחרת – לא היה זה מדרכו של שאול לעסוק בדקדוקי פורמאליזם, מה גם שהיה לו כסיס להניח שיחסו של קפלן אל דרך פעולתו של המוסד מסויג.

אנשי המוסד לא נכנעו להלכי-רוח של משבר. הם המשיכו ליוזם ולפעול. בראשית 1946 הוחלט במרכז המוסד בפאריס לפתוח בתנופה חדשה. סוכם על ארבעה נתיבי פעולה: 1. רכישת אניות גדולות; 2. הרחבת הפעילות, דהיינו מציאת נמלי הפלגה נוספים באירופה המערבית וארצות הבלקאן; 3. עשיית מאמץ מחודש לגיוס כספים מהג'וינט, מהמוסדות הנבחרים וממקורות "יישר-ביים" נוספים; 4. סיפול בהשגת הלוואות מגורמים פרטיים, בארצות-הברית ובמדינות אירופאיות כאחת.

אומרים ועושים. בראשית 1946 הוטל על זאב שינד ("דני"), שפעל בארצות-הברית, לטפל ברכישת אניות עבור המוסד. כדי להתגבר על מכשולים ליגאליים ובאילוץ של שמירה על התשאיות, הוקמה בניו-יורק חברה פאן-אמריקנית, בשם F.B. החברה היתה קשורה עם מומחים בעלי ניסיון אשר שימשו כיועצים מקצועיים ותרמו מידעויותיהם לעניין המשותף. בלסו בהם מורים ג'ינוכורג, בן למשפחה העוסקת שנים רבות בעסקי אניות, וג'ו בוקסבאום. הם הגישו את עזרתם לשינד בכל לב וכרוחב לב.

הרכישה הראשונה היתה שתי קורבטות (אניות משחית קטנות) קנדיות ששנת בנייתן 1944. התשלום, כמזומנים, היה 150 אלף דולרים. בנוסף, סכום כזה בערך הושקע בהתקנתן והכשרתן לשאת על סיפונן נוסעים. בעתיד יהפכו אלו לאניות המעפילים "יאשיהו וג'וד" ו"הגנה".

את האנייה "פרוידנט וורפילד" – לימים, "אקסודוס" – אנייה שנבנתה בשנת 1928, רכש שינד באמצעות סוחר אניות יהודי, שמואל דירקטור. את 50 אלף הדולר הדרושים עבור הרכישה תרמו ידידי ההגנה בארצות-הברית. מקור כספי אחר היה קשור עם יהודים עתירי-הון בעלי לב פתוח באירופה עצמה.

הגודל של הצעתם, אך סברו כי שעת ההכנות לקונגרס היא שעה מתאימה להפעיל לחצים על מקבלי ההחלטות. זו השעה בה לא יתכחש אף מנהיג ציוני לעליות יהודים לארץ-ישראל. נציגי המוסד ידעו לנצל את השעה בהפעילם את מנהיגי היישוב התנועה הציונית לשם הפעלת לחץ על הגוינים, מה עוד שעתה מדובר בתובנית של העברת עם על פני ימים למולדתו, ולא על "כמה ספינות קטנות המהוות טרף קל לכריטיים". הגוינט עמד בהתחייבותו. חלק ניכר מהסכום המובטח ב"הכנה" אכן הגיע לתעודתו. לגבי יתרת הסכום היו מחלוקות ופרשנויות. התנופה בהעפלה היתה לעובדה.

באתד מדינותיו מוכיר שאל את העליות של פעילות המוסד בחקופת המלחמה. על-פי סיכומי סך ההוצאות המנהליות של המוסד היה בשיעור של 3.2%, ואילו ההוצאות ששלמו עבור הקיום האישי של השליחים לא עלו על 1% מכלל תקציב המוסד. הדעת נותנת, כי סכום הוצאות זה – בו לכלול במשך הזמן גם קיום מערכת תקשורת ואחזקת סניפי משנה על-פני ארבע יבשות – גדל, אלא שעדיין ההוצאות הכבדות ביותר היו עבור רכישת אניות וציודן, ובצד אלו – השוחד. ההוצאות שקדמו לתקבולים, הכתיבו את קצב העבודה. בשיטת עבודה מסוג זה לא היה סיכוי למערכת כלכלית ממוסדת. החקציב שהוכן מאוחר יותר והתבונן לכסות את הגרעון תיאר מאון שלילי, מאון שהלך וגדל. הפער בין ההוצאות להכנסות לא נסגר.

המוסד הביא עמו לאוצד מדינת-ישראל לכשקמה חוב כספי. אך מי יוכל להעריך את זכותו כהעלאת שארית הפליטה ובמאבק על הקמת המדינה?

סיכום מפעל ההעפלה בשנת 1947

ההעפלה מאיטליה

הגיטושים הראשונים לחידוש ההעפלה מאירופה עם סיום מלחמת העולם השנייה, נעשו על-ידי אנשי המוסד באיטליה. איטליה נבחרה בגלל יחידות הצבא הארצישראליות שתנו בה. קבוצות חיילים יהודיים טיפלו מאז תום המלחמה בפליטים היהודים: הושיטו להם עזרה, לימדום עברית והכשירום לעלייה. החיילים אף לקחו חלק באירגון עלייתם של הניצולים ארצה, בדרכים ליגאליות וליגאליות-למחצה.

הקושי הראשון בו נתקל המוסד בפעילותו באיזור היה קשור בהימצאותו של צבא כיבוש בריטי באיטליה, ובמיוחד בעובדה שהבריטים שלטו על צי האניות האיטלקיות. מצב זה איפשר למוסד לרכוש רק אניות קטנות, שלא היו בפיקוח. עם סיום המלחמה, בשנת 1945, הפליגו מאיטליה שש אניות מעפילים (שתיים אתרות הפליגו מיוון). כל השמונה הצליחו להגיע אל חופי הארץ ולהוריד בחשאי את הנוסעים.

שבעות מספר לאחר תום המלחמה, הגיע לאיטליה יהודה ארוי ("אלוף"), איש

ב-2 בדצמבר 1945 קרא טוכן ימי בשיחה טלפונית את יהודה ארוי לבוא לגנואה, כדי לראות כנמל ספינת מטען מברזל, במעמס 150 טונות, בעלת בטן גדולה ומרובעת, שאפשר להתקין בה מדפי-עץ רבים. ארוי היה מרוצה מן ההצעה, והשליש מייד דמירקדימה על חשבון הרכישה. כאשר חתם על החוזה הבויק רעיון במתוו: על האנייה להגיע לחופי ארץ-ישראל כליל 24 בדצמבר, ליל חג-המולד. הוא סבר, כי שום משמר בריטי לא יצא כלילה שכזה לסיור, ולכן מרובים יותר הסיכויים שהפליטים ירדו אל החוף ללא תקלה. לכן דאג ארוי לוירו ההכנות. באותו יום, לאחר שהבטיח לסוכן כי ירכוש את הספינה, חזר ארוי למילאנו והועיק אליו את ישראל ליברטובסקי, שלהבת פרייאר ועדה סירני לטכס עצה כיצד ניתן להשיג את הכסף כדי לקנות את האנייה ולציידה. לצורך זה נזקקו ל-40,000 דולר במוזמן. עדה סירני השיגה את ההלוואה מאנשים פרטיים שנשיא הקהילה היהודית באיטליה, רפאל קנטוני, הציגה כפניהס. היתה זו האנייה "אנדרטה", שלימים נודעה באניית המעפילים "חנה נש".

מכסף שגויס בארץ והועבר לאיטליה בפברואר 1946, נרכשה ב-50 אלף ליש"ט האנייה "פדה", אנייה בגפת של 650 טון שבנייתה נסתיימה זה עתה. האנייה ברכשה כביכול עבור אשה איטלקיה והעיסקה נרשמה על שמה. האישה ידעה את המטרה לשמה נרכשה האנייה ונאותה לכן. לימים תהיה אנייה זו מעורבת באחת מהפרשות המסעירות בתנועת ההעפלה, "פרשת לה-ספציה". לגבי אנשי המוסד העיקר היה העשייה, כל שכן שמדובר על ביצוע החלטה מפורשת על הגברת התנופה. כאשר הוכרחו לפתור בעיות מיוחדות, נטלו הלוואה וגלגלו תובנות. פעם בפעם גילו נדבן מקומי, והטילו על קהילה יהודית לערוב לאשראי. התובנות הלכו ותפתחו, וכאשר החוב תפח עד ששוב לא היה ניתן לגלגלו באמצעות גובר המוסד, נטלו את הערימה האימתנית של שטרי ההתחייבות שהצטברה והניחו אותה על פתחם של אנשי הנהלת הסוכנות – אליעזר קפלן וכך-גוריון.

מנהיגי היישוב והסוכנות לא היו מאושרים מהשיטה, אלא שיכולתם לזעום עליה היתה מוגבלת; הלא זו אותה שיטה שהנהיגו הם עצמם ביישוב למן ימי העלייה השנייה, וכאן הלא מדובר בעלייה שהיתה ציפור הנפש. אין לתאר הגהה ציונית שאינה מותחת את עצמה עד כלות למען עליית יהודים ארצה.

המצוקה הכספית המתמדת הביאה את אנשי המוסד לחזור ולגלגל את שאלת מקורות המימון של ההעפלה אל הגוינט. הפעם מונחות היו ביסוד המשא-ומתן תוכניות שהביאו בחשבון, כי מספר המעפילים יעלה על 1,500 מעפילים לחור דש. אותם מנהיגים בגוינט שאהדו את דרך ההעפלה, חברו אל חברים בעלי דעה דומה כהנהלת הסוכנות ואלה נסתייעו באנשי המוסד. כתוצאה מהבירורים סוכם, ושוב בעל-פה, "מזכר הבנה" בין הגוינט לבין המוסד.

לקראת הקונגרס הציוני הב"כ הוכנה במרכז המוסד הצעת תקציב, שעיקרה רכישת אניות במחיר כולל של מיליון דולר. אנשי המוסד היו מודעים לסדר

הגנה ותיק, שהסתתר בטרם צאתו את הארץ משך חודשים רבים מפני הכולשת הבריטית, לאחר כשלושה של פעולת רכש בה השתתף. מכוח אישיותו, תפס ארזי מקום מרכזי בחבורת העושים בהעפלה באיטליה. X היה זה אליהו גולומב שהתליט, כי יש להכריח את יהודה לאיטליה ולהפקידו שם על רכש נשק ועל ההעפלה כאחר־שאל לא היה מאושר מהחלטה זו. בספרו כתב: "לא היה זה מקרה יוצא דופן שאלהו היה מחליט החלטה, ואף ניגש לביצועה, מכילי להימלך אף לא בחבריו הקרובים הנוגעים בדבר. אודה, כשהגיד עה אלי הידיעה על החלטה של אליהו גולומב היו לי ספקות: מותר לומר – ספקות חמורים אם יהודה ארזי הוא האיש הנכון למלאכת ההעפלה. בפגישתי עמו, בטרם יצא לדרך, אמרתי לו בגילוי־לב ובחצי־הלצה: 'כיצד תעסוק בעליית יהודים – והלא אתה אוהב את הרובים יותר מאשר את היהודים?' לשמחתי ולאשרי – התבדו ספקותי. יהודה גילה את מלוא כוחו במלאכת ההעפלה. כאן פרש את כנפיו."

יהודה נולד בלודו שבפולין. בבית הוריו שררה רוח ציונית מובהקת. ב-1924 עלו הוריו ארצה, ואחריהם עלו יתר בני־המשפחה. בסוף 1925 יצא יהודה עם חבריו לגימנסיה הרצליה לעבוד כסלילת כבישים בגליל. בשנת 1926 התגייס למשטרת המנדט. מ-1936 ועד פרוץ מלחמת העולם, ריכז את פעולת הרכש של ההגנה בפולין. כאשר נודע על עיסוקו לשלטונות הבריטיים, הוצאה נגדו פקודת־מעצר.

יש עניין בהבנת מקורות זיקתו של אדם ליהודה למפעל ההעפלה: "לא ראיתי בהעפלה הצלת נפש סתם. הגעתי לרעיון זה כאשר נואשתי מהסכם עם האנגלים. שוחחתי הרבה עם אליהו גולומב שעמד בראש ההגנה באותה עת. דעתנו המשותפת הייתה: העלייה אינה מטרה לעצמה, אלא תחליף לצורת לחימה אחרת. הטרור נגד הבריטים לא יוליך אותנו רחוק. ראינו לאן הגיעו הבריטים בחיפוש הנשק בקיבוץ יגור. ראינו לאן הם מכוונים; והם הגיעו לכך שעצרו, ביוני 1946, את המנהיגות. חשבתי: איך אפשר למצוא צורת לחימה שתמרר את החיים לבריטים וכתת־מדה. ואמרתי: הטרדה על־ידי עלייה ב'. כמובן, שתהיה כזה גם תועלת בעצם העלאת יהודים ארצה. זה היה הקו שהתורתי לעצמי יחד עם אליהו גולומב בשנת 1944, כשהחלטנו שאנו יוצא לעבוד בענייני עלייה ב'."

בתחילת יולי 1945 הגיעה לאיטליה עדה סירני. עדה, רעייתו של אנצו סירני, חלוצ מאיטליה, ממייסדי קיבוץ גבעת ברנב שהוצנח מעבר לקווי האויב, נתפס ונספה במחנה דכאו. עד מהרה הצטרפה עדה לעבודה. הרמוניה שררה בעבודה בין יהודה לעדה במשך השנתיים שעבדו בכפיפה אחת באיטליה, עד סוף אפריל 1947.

בהגיעו לאיטליה מצא ארזי קבוצה מובחרת של שליחים אשר פעלו מטעם המוסד. מרכז הכובד של פעילותם היה בנמלי דרום איטליה. לאחר ששקל בדבר, החליט ארזי להעביר את מרכז השלוחה צפונה, למילאנו. מילאנו שימשה

צומת לתנועת הפליטים שנהרו אל חופי ההפלגה, משם אף פעלו מרכזי כל התנועות והאירגונים היהודיים. בעיר הנמל הדרומי-בארי, הותיר ארזי גרעין שליחים בקיאים ומנוסים, כמו משה נוטקין, ישראל ספיר ושמריה צמרת. אלה המשיכו בעבודה אשר היתה אינטנסיבית ביותר באיזור זה. אנשי מרכז השלוחה קבעו את מקום ישיבתם במועדון החיילים העבריים, בסימטה ליד כיכר הקתדראלה של מילאנו. את המועדון ניהלה עדה סירני במטרה של מועדון חיילים. המקום שימש כנקודת מפגש בין אנשי מחנות הפליטים השוהים באיטליה לבין אנשי המוסד.

בסביבות העיר נרכשה וילה והוקמה בה תחנת האלחוט שקישרה את הפעילים באיטליה עם "ארצות־מרכז המוסד לעלייה ב' בארץ), ועם האניות המפליגות בים. הקמתה של רשת קשר אלחוטית זה, ראשיתה בגיוס ארבעה בחורים ארצי־ישראליים ששירתו ביחידת "המהגזסים המלכותיים לציון מיכאני מס' 544", שחנתה בנאפולי. בחורים אלה קיבלו מכשיר קשר מידי חיילים המשרתים בבריגדה. לפי הדגם שלו, בנו מכשירים נוספים. מכשירים שכאלה נשלחו לאחר־מכן לשלוחות המוסד בצרפת, בלגיה, רומניה ויוון. בדרך זו הוקם קשר אלחוטית בין מרכזי הפעולה השונים באירופה לבין איטליה, ובתיווך התחנה באיטליה נוצר הקשר למרכז בתל־אביב. על מעבדה זו, בה הורכבו המכשירים, פיקח משה ירושלמי, שכינויו היה "מריו".

ההעפלה מרומניה ובלגריה

היתה זו אניית המעפילים Smyrna, לאחר־מכן "מכס נורדאו", אשר פתחה את סדרת אניות המוסד אשר הפליגו מאיזור ההשפעה הסובייטי. היא הקדימה בחודשיים את הפלגתה של אניית המעפילים "ההגנה". הממשל הצבאי הסובייטי נהג עם אנשי המוסד ברומניה ובבלגריה בהבנה, אף הושיט עזרה פעילה ככל הקשור להכנות להפלגה ובהבאת המעפילים אל נמלי ההפלגה.

המארגנים היהודים הראשיים ברומניה היו ה"צידונים", ציסו, רודליק, בני־בנישתי, קפוצאנו, לדרר, דן ואיידבוך. המארגנים הקומוניסטים היו בודנראש, המוכיר הכללי של נשיאות המועצה וראש המשטרה הפוליטית החשאית, בונצ'יאו, ראש מחלקת ביטחון המדינה, ודן (כנראה ללא קשר לדן ה"צידוני"), ראש מחלקת הפיקוח על הזרים מטעם מיניסטרוני הפנים.

הקבוצה הציונית לא קימה יחסים ישירים עם הרוסים, אלא עם בודנראש, אשר הרוסים נתנו בו אמן מלא. בונצ'יאו ודן עבדו בכחירת העולים ובהכנת תעודות מסע קולקטיבית. לדרר ורודליק עסקו בהכנת ויזות מזויפות, בדרך־כלל למדינה דרום־אמריקנית, אשר הגיעו בדרך־כלל מאיזה שהוא מקור בלתי־מוסמך בבדרפשט. הנציב הרשמי של המשד הארצי־ישראלי (מחלקת העלייה), מר ימפולסקי, ללא ספק תמך בכול, אך היה נזהר מאוד שלא להתבלט. משה אוירבוך, נתין ארצי־ישראלי, היה ממנה כנראה על הכספים מחו"ל והוא מסרם לדן מהצלב האדום הרומני שאירגן "מפעל צדקה" זה.

מיניסטרוני הפנים הרומני, שפעל לפי הוראות של בודנראש, סיפל בתנועה זו, כלי להודק למיניסטרוני החוץ, אשר בדרך-כלל היה הרשות היחידה שהעניקה דרכונים וויזות. בודנראש לא נתן אמון במיניסטרוני החוץ ובעניין הזה פשוט התעלם מקיומו.

ממשלת בריטניה לא שבעה נחת כאשר זיהתה את המצב לאשורו. נציגי בריטניה עשו מאמצים דיפלומטיים בלתי-נלאים לחסום את פעילותם של אנשי המוסד, אך ללא הועיל: ברומניה היו מוכנים להבין את המצב אליו נקלעו ניצולי השואה ולחמי החרות בארץ-ישראל.

בקשתו של נציב בריטניה בוועדת הפיקוח של בעלי-הברית ברומניה למנוע הפלגתה של האנייה "מבס נורדאו", נתקבלה בסירובו של המרשל זוקוב, באי-כוחה של ברית-המועצות, שהסתמך על האשרות הסדירות למכסיקו ולא-רוגוואי שהיו בידי נוסעי האנייה, ולא ראה כל צורך לעצורם. "המשלחת הצבאית שלנר" אמר שגריר בריטניה בבוקרשט למשרד-החוץ הבריטי, "עשתה כל שביכולתה למנוע ההפלגה - אך תשובת הסובייטים לא השאירה מקום לאינטרנציות נוספות מצדנו".

משרד המלחמה הבריטי מצא לנכון להפיץ מסמך ובו ניסיון לסקור את יחס הסובייטים לנושא העלייה הבלתי-ליגאלית; אמנם לא היו בידי משרד-החוץ הבריטי הוכחות ברורות על סיוע הסובייטים במקרה של הפלגת הספינה "מבס נורדאו" מרומניה, היות שהסובייטים טענו כי לעולים היו אשרות חוקיות למכסיקו, אך ברור היה כי ללא אישור הסובייטים היתה הפלגת האנייה בלתי-אפשרית.

לאור התפתחות הדברים הבריק שגריר בריטניה בבוקרשט למשרד-החוץ: "יש הוכחות שבידי הציונים חוכניות להפלגות רבות מנמל קונסטנצה, רומניה, בעתיד הקרוב וכי ברור לכול כי החוכנית הוכנה בתיאום מלא עם השלטונות הסובייטים".

מזכיר המדינה לענייני הדומינונים פנה ב-12.6.1946 לוועדה הבינמשרדית לענייני העלייה הבלתי-חוקית והציע, כי תהיה פנייה ישירה אל משרד-החוץ הסובייטי בתביעה להורות לנציג הצבא-האדום בבוקרשט למנוע הפלגות של אניות מעפילים מנמלי רומניה.

מאידך, נמצאו מדינאים בריטיים מפקחים אשר קלטו את תמונת המצב כמדי-נות הגוש המזרחי. ביולי 1946 שיגר הנציב העליון לארץ-ישראל אל משרד-החוץ שלו מברק ובו, בין השאר הציע, לאלץ "אניות עם מהגרים בלתי-ליגאליים לשוב לנמלי ההפלגה שלהן מחוץ לספינות שהפליגו מנמלי הכלקאן המפוקחות על-ידי הסובייטים".

ברישום ישיבת הממשלה בלונדון מופיעה הערה: "הסובייטים והרומנים אינם משתפים פעולה למניעת ההפלגות של אניות עם עולים בלתי-ליגאליים מנמלי מזרח-אירופה".

שגריר בריטניה בבוקרשט טילגרף ב-2.10.1947 למשרד-החוץ, שהוא אינו

מעלה על הרעת כי אפשרית החזרת מעפילים לארץ כמו רומניה: "מחוץ לעובדה שאין הרומנים והרוסים משתפים פעולה אתנו בקשר למניעת הפלגת אניות בלתי-ליגאליות, הרי אין להעלות על הדעת שהסובייטים יסכימו כי אניות מלחמה בריטיות עם מעפילים תודשינה להיכנס לנמל רומני כמו קונסטנצה או סולינה, ועוד תרצינה להוריד מעפילים".

בפרוטוקול ישיבת הוועדה הבינמשרדית לענייני ההגירה הבלתי-ליגאלית לארץ-ישראל נאמר, כי חבריה מטכסים עצה כיצד לחסום את תנופת ההעפלה. במסמך מאוקטובר 1947 אנו מוצאים גם התייחסות זו: "יש לשגר לשגרירינו בסופיה ובבוקרשט הוראה כי יפנו אל שלטונות בולגריה ורומניה בתביעה למנוע את הפלגתן של שתי אניות המעפילים "פאן יורק" ו"פאן קרשנט", המתכוננות להעמיס 8,000 איש על כל אחת מהן". כידוע, נכשלה בריטניה במאמציה - האניות יצאו לדרכן. הבריטים, למרות אי-הצלחתן, המשיכו להפעיל "מהלכים דיפלומטיים". שגריר בריטניה בסופיה תקף באיגרת ממוענת אל שלטונות בולגריה, על אשר התירו לשתי האניות להפליג. השגריר אף השתמש בנימוק, כי בריטניה לא תצביע בעד קבלתה של בולגריה לאירגון האומות המאוחדות אם תמשיך בולגריה לסייע לעלייה הבלתי-ליגאלית.

"מבס נורדאו" נלכדה על-ידי הצי הבריטי ב-13.5.1946 בחופי ארץ-ישראל, כשעל סיפונה 1,666 מעפילים. ממסמכים בריטיים אנו למדים, כי עוד באוקטובר בר 1945 היו בידי שירותי הביון הבריטיים ידיעות מודיעיניות על תנועותיה. בראשית אפריל דווחה האדמיראליות כי האנייה מתחילה להעלות על סיפונה, כנמל קונסטנצה שברומניה, מאות מעפילים. מיד עם הפלגתה נצפתה על-ידי מטוס בריטי שעשה בטיסות סיור מעל הים. בהתקרבה אל מול קיטריה הופנתה אליה המשחתת הבריטית Jervis שיצרה עמה קשר. לדו"ח של רב-חובלה של המשחתת מכונה אניית המעפילים כ"אוייב". התנהל דו-שיח בשפה האנגלית בין שתי האניות כעזרת רמקול ומגביר-קול. המעפילים הצהירו על כוונתם להגיע לארץ-ישראל בכל מחיר. כל אותה עת שיטה "מבס נורדאו" באופן בלתי-יציב, הן מבחינת כיוון והן מבחינת מהירות. היתה בכך סכנה. על Jervis החלו בהכנות להפעלת כוח כדי לעלות על אניית המעפילים.

ההעפלה מיוגוסלביה

הקשר בין היישוב וה"הגנה" עם יוגוסלביה החל בתקופת מלחמת העולם השנייה, שעה שב-1943 צנחו אל בסיסי הפרטיזנים ביוגוסלביה צנחנים ארצי-ישראליים. אחת ממטרותיהם של הצנחנים היתה להתפורז במדינות הכבושות וליצור קשר עם היהדות המקומית. מפעל ההצנחה של אנשי הארץ מאחורי קווי האויב הגרמני נתאפשר על-ידי הקשר של נציגי המחלקה המדינית בסוכנות היהודית עם מחלקה מיוחדת בשירותי הביון הבריטיים. במאי 1943 הוצנח אי-שם ביוגוסלביה הצנחן הראשון, פרץ רונברג. לאחר-מכן הגיעו ליוגוסלביה כיה צנחנים נוספים, וכיניהם גם חנה סנש.

הקשר של אנשי המוסד בנושא הצלת יהודים ועלייה ב' החל שבועות מעטים בלבד לאחר כניסת הצבא האדום לבלקאנים. מאנשי המוסד לעלייה ב', אשר פעלו בקושטא במסגרת ועד ההצלה היישובי נשלחו משה אגמי לרומניה, ואני לבולגריה. אלינו הצטרפו במהרה יוסף קלרמן ואהרן בריינסוף, שנכנסו לבלקאנים דרך בולגריה. כמוהם עשה גם יוסף ורון.

בדצמבר 1944 הצלחתי להגיע מסופיה לבלגרד, בירת יוגוסלביה, ברכבת מיוחדת של קציני הצבא האדום. היה זה שבוע בלבד לאחר גירוש הגרמנים מחבל ארץ זה של יוגוסלביה. מטרות נסיעתי היו שתיים: לגלות מה עלה בגורל הצנחנים שצנחו בארץ זו, ולבדוק אפשרויות של הפלגת אניות המעפילים מגמלי יוגוסלביה. הצלחתי להיפגש אישית עם המארשל טיטו ולאחר שיחה קצרה עמו, הוצגתי בפני משה פיאדה, מהאידיאולוגים החשובים של השלטון החדש ביוגוסלביה ומקורב לטיטו כחבר מפלגה וחבר לנשק במלחמת הפרטיזרנים. במכתבי אל חברי בארץ סיפרתי, כי הוכעה נכונות מצד משה פיאדה לסייע למוסד (אגב, הוא העדיף את המונח "תנועת המרי העברי"), על-ידי מתן אפשרות לאניות מעפילים להפליג מגמלי יוגוסלביה לאחר שהחופים יגוקו ממוקשים המפורזים בהם.

במרצת שנת 1945-1946 התקבצה ביוגוסלביה הבורה של אנשי המוסד. לייבל (אריה) אברמובסקי הוא אשר הקים את שלוחת המוסד ביוגוסלביה, והיה האיש המרכזי בה. לייבל היה בעל עבר בטחוני; בין השאר שירת ב"פלוגות הלילה" של וינגייט (S.N.S.) והיה בוגר קורס השליחים שקיים המוסד. בשלהי חורף 1945 יצא לייבל מארץ-ישראל לדרך ארוכה. אף בהיותו מושרש היטב בחיי קיבוצו, שמר לייבל על ויקה עמוקה ליהדות פולין בה צמח: הוא היה אחד הפעילים מסוג חדש, שגויסו למוסד. לייבל עלה ארצה מחוות-הכשרה של החלוץ בפולין, עוד בטרם פרצה המלחמה. בשנות המלחמה לא מצא מנוח, לא יכול לשבת בשקט בביתו, בקיבוץ משמר הים (אפק) הנמצא בסביבות חיפה ובעבודתו כסוחר בגמל חיפה. לייבל ביקש להתנדב לצבא הבריטי, אך הקיבוץ החליט אחרת - לייבל נשלח עם אחד מצוותי המוסד לבגדאד, לעזור ליהודי עיראק לארגן את עלייתם ארצה בעלייה ב'.

בדצמבר 1945 יצא לייבל את הארץ בניירות מזויפים של חייל בריטי ובמדי טורא - לפורט-סעיד, מצרים. שם עלה על אנייה אשר עשתה בשירות הצבא הבריטי. בדרך זו הגיע לאיטליה, ומשם ללא תעודות, פנה אל עבר הגבול היוגוסלבי. הוא פגש את מדוי, רכש מעיל חורף מרופט והחל "משחק" תפקיד של פליט, שניצל כביכול ממחנה אבנוה הידוע לשמצה שבאוסטריה. משנכנס ליוגוסלביה נעצר על-ידי הבולשת היוגוסלבית. לאחר בירור שוחרר כעבור 48 שעות. מאגוד הקהילות היהודיות ביוגוסלביה קיבל לייבל תעודת-זהות רש-מית של פליט מפולין בשם לייבוויץ. מעתה החל לייבל אברמובסקי, במסווה של פליט, בפעולה. אהוד אבריאל הצטרף אליו במסווה של עיתונאי, והצליח לקשור קשרים עם פקידים בלשכת העיתונות הממשלתית היוגוסלבית, ועם

כמה וכמה מאנשי השלטון המרכזי. מרביתם רחשו כבוד למאבק של היישוב היהודי בארץ-ישראל ושיתפו עמו פעולה.

מלבתחילה נענו אנשי טיטו ברצון לפניית אנשי המוסד להרשות לאניות מעפילים להפליג מגמלי יוגוסלביה, ואף ניאוחו להתיר את מעברם של יהודי רומניה דרך יוגוסלביה בדרך אל גמלי היציאה. יחסם האוהד של היוגוסלבים נבע מסינתם אל הבריטים, אשר בימי מלחמת עולם לא הכירו בטיטו כמפקד ראשי של צבא הפרטיזנים, והמשיכו ברומונית לנהל "פלירט" גם עם דראגו מיכאילוביץ, מפקד הצ'רניקים (הפרטיזנים אשר מפעם לפעם שיתפו פעולה עם הצבא הגרמני במלחמתו נגד טיטו ואנשיו). היוגוסלבים גם ראו בעלייה ב' את אחד מגילויי המאבק נגד האימפריאליזם. היוגוסלבים ראו בבריטים אימפריאליסטים ומדכאים - בעלי-ברית מימי המלחמה שחזרו לסדרם - וכפרטיזנים לשעבר חשו קרבה נפשית לעם קטן הנאבק באויב העולה עליו לאין שיעור במספרו ובכוחו.

לייבל בזאגרב ואהוד בבלגרד, פתחו בהכנות להפעיל מערכת לוגיסטית ומדינית, כדי להפוך את יוגוסלביה בסיס לעלייה ב'. חברים נוספים הגיעו במהרה: מצרפת הועבר אפרים שולץ-שילה, שישב בבלגרד ושימש מעין קונסול לקשרים עם השלטונות המרכזיים, "זכואת הצליח מאוד", העיד לייבל. הגיע יאנק דז'בינסקי-בריהודה, אף הוא מסווה כעיתונאי; מקום מושבו היה בבלגרד, ושם עסק בעיקר בקשרים עם השלטונות היוגוסלביים. אליו הצטרף במהרה ישעיהו טרכטנברג-דן. שייקה, כך קוראים לו חבריו עד היום, גויס מקיבוצו, ניר עם, לשורות המוסד והיה אחד מכין הצנתנים הארצישראלים שצנחו ברומניה, שם עסק באירגון העפלה עוד בעצם ימי המלחמה. שייקה דן נשאר בעניינים עד עמוק לתוך תקופת המדינה. הקשרים שהקים או עם שלטר-נות יוגוסלביה הביאו תועלת לא קטנה לענייני העלייה וההעפלה במשך שנים רבות. היתה זו אפוא תבורה של אנשים שמאחוריהם שנות פעולה במסגרת המוסד במדינות אחרות, ובתנאים מורכבים. במהלך העבודה הצטרפו אליהם פעילים מסוג אחר לגמרי - אנשים משארית הפליטה אשר הגיעו לכאן עם גל הבריחה והפכו להיות מנשואים לנושאים בעול, ביניהם מוליה (שמואל) כר-חיים ומרדכי רויזמן. רצה המקרה ובתוך זמן קצר התלכדו ביוגוסלביה שלושה זרמים של יהודים, ללא תכנון וללא פקודות מלמעלה: חיילים מהבריגדה שהצליחו לפלט דרכם מאיטליה, יהודים מארץ-ישראל, רובם ממוצא מזרח אירופי, ואנשי המוסד לעלייה ב'. באותה שעה עצמה החלו להגיע ליוגוסלביה, בצורה בלתי-מאורגנת, יהודים ממזרח אירופה. לאלה ואלה היתה מטרה משותפת: לצאת מיד לארץ-ישראל.

המקום בו נפגשו שלושת הזרמים, תחילה באופן מקרי ובהמשך הזמן במעין "רשת" בלתי-רשמית, היה משרדו של דוד אלקלעי, נשיא הקהילה היהודית של יוגוסלביה, שנעשה שותף ובעל עצה טובה לאנשי המוסד. בהערבותיו את מניעי הסיוע של היוגוסלבים להעפלה כתב אהוד: "מוראות

המלחמה היו טריים בזכרונם של הפקידים היוגוסלביים ובתודעת העם היוגוסלבי. הם נלחמו כנאצים ושלמו את מחיר הדמים על אומץ לבם. היוגוסלבים ראו בעיניהם איך מושמדות הקהילות היהודיות על-ידי גירוישים המוניים והוצאה להורג, וטוב יותר מעמים אחרים הבינו ללבם של השרידים, המסרבים לחזור לבתיהם אחרי שהפכו בתי-קברות. תמיכה במחתרת היהודית בארץ-ישראל נראתה כעני הפרטיזנים היוגוסלבים דבר טבעי, המקביל למאבק שלהם לעצמאות לאומית."

המארשל טיטו היה האיש הסמכותי ביותר ב"דמוקרטיה העממית" בבלקאן, הודות לעברו כפרטיזן לוחם נגד הגרמנים, ובמהוה חבריו להנהגה. טיטו עמד בלחץ בלתי-פוסק מצד הבריטים, שתבעו ממנו למנוע כניסת פליטים משארית הפליטה ליוגוסלביה, וכן לא להרשות הפלגות אניות מעפילים מנמלי ארצו. אך לא רק אצל המנהיגים נהנה המוסד מאהדה עצומה, גם בעם היוגוסלבי ובין הפרטיזנים לשעבר, היה הד חיובי למעשי המוסד. לא מעטים מלוחמים-אלה אלה הפכו לפקידים רשות במקומות חיוניים כמו ברכבות ובנמלים והם הושיטו כל עזרה אפשרית.

ההעפלה מצרפת

ראשונים לשליחי העלייה מטעם הסוכנות היהודית לצרפת היו רות עליאב (קליגר) ודוד שאלתיאל. הודשים ספורים לאחר פלישת בעלות-הברית לגורמני-די, באוגוסט 1944, יצא שאלתיאל את הארץ כשפניו מופנות לצרפת, שעדיין החנהלו בה קרבות. בדרכו עבר שאלתיאל בצפון-אפריקה ויצר קשרים עם אנשי "צרפת החופשית", אשר במהרה עברו למולדתם המשתחררת. משם, דרך פורטוגל שם פניו ללונדון. מלונדון שיגר מכתב אל זאב שרף, מהמחלקה המדינית של הסוכנות בירושלים: "...מתבה אני רק לוויזה הצרפתית. הסיכויים לקבלה טובים הם כי מטפלים מכאן, יארבלום בפאריו וגם הפעלתי את הקשרים הלא-יהודיים אשר רכשתי לי בהיותי באלג'יר... ואשר נמצאים כעת בפא-ריו...". מכתב נוסף נשלח לאליהו דובקין, ראש מחלקת העלייה בסוכנות, שהריץ איגרת חשובה ("עלידי הסוכנות היהודית לונדון"). מפתחת המכתב אנו למדים על מחלוקת בענייני סמכויות וכפיפויות, כאשר דובקין קבע נחרצות כי שאלתיאל יצא את הארץ בשליחות מחלקת העלייה ("משכורתך וכל הוצאות תיך משתלמות על-ידי מחלקת העלייה"). ועוד כתב דובקין: "ואשר לשאלתך בענייני רשיונות העלייה לצרפת, הרי ידוע לך ש-2,000 רשיונות עלייה שמורים אצלנו למטרה זו... לצערנו לא קיבלנו עד היום כל ידיעה ברורה ממנו (מיארבלום, אשר עסק כאזרה צרפתי, בענייני הסוכנות). פרט לידיעות המגיי-עות אלינו בעקיפין שאין עדיין אפשרות של טרנספורט לא בתוך צרפת ולא מתוכה". דובקין סיפר לשאלתיאל על הקשיים בהשגת אניות כדי להעביר בהן עולים מצרפת ומשוויץ, לעומת זאת הוא לא היה סבור כי "היו קשיים בהשגת כספים להוצאות הדרך".

במחצית השנייה של שנת 1945 מתחילים להתרכז בצרפת, בנוסף ליהודים, אזרחי צרפת מלפני המלחמה, גם יהודים פליטים ועקורים, שהיו לפני המלחמה בארצות אחרות. ברם, הגל הגדול של עקורים החל עובר את צרפת שעה שנמליה הימית-יבשתיים הפכו לבסיסי פעולה של המוסד לעלייה ב'. במאריס 1946 יצאה את צרפת אניית המעפילים הראשונה, "תל-חי", ובאפריל 1948 "נחשון", האחרונה בהן. בסך הכל יצאו מנמלי צרפת 14 אניות של המוסד. מספר רב של אניות נוספות הותקנו וצויידו בבסיסי המוסד בצרפת ומשם יצאו לנמלי הפלגה אחרים להעלות נוסעים. האנייה היחידה של אירגון המקורב לאצ"ל שיצאה בחקופה זו, "כן-הכט", גם היא הפליגה מצרפת.

ההעפלה מצפון-אפריקה

הקשרים אשר רקמו חיילים יהודים מארץ-ישראל, המשרתים במסגרת היחידות הפלשת'ינאיות בצבא הבריטי, בומן שהותם בצפון-אפריקה עם היהדות המקור-מית, לא הניבו עלייה מיידית ארצה. אולם דיווחיהם ארצה על הקהילות היהודיות באלג'יר, תונים ומארוקו הביאו אל תודעת העוסקים בעלייה, כי יש לעשות אף בארצות אלו למען אירגון העלייה. במהרה נחברר כי בקהילות היהודיות מצויים חוגים מאורגנים בהם פועמת רוח ציונית תלוצית: אלו עשויים לשמש, לאחר שיוקם עמהם קשר, לבסיס עליו תישען הפעולה הציונית, והעל-ליה ארצה תעמוד במוקד פעילות זו.

בעוד תשומת לב היישוב והיהדות העולמית נתונה היתה לאירופה, שם הלכה והתבהרה תמונת המצב העגומה של היהדות בימי השואה, לא נשכחה הוירה הצפון-אפריקנית. במחצית השנייה של שנת 1944 יצא דוד שאלתיאל לשליחות מטעם הנהלת הסוכנות היהודית. ממכתבו של ראש מחלקת העלייה בסוכנות אל שאלתיאל עולה, כי עיקר השליחות שהוטלה עליו היה קשור בנושא העלייה. מאלג'יר דיווח שאלתיאל למחלקה המדינית של הסוכנות ולאהוד אבריאלי בוועד ההצלה בקושטא. בדיווחים קרא למהר בשיגור שליחים לצפון-אפריקה. כעבור חודשים מספר חזר לנושא וכתב: "ברצוני להזכיר לכם עוד פעם, שבעיקר היהדות המרוקאנית, כלי טיפול מצדנו, לא רק תהיה אבודה לארץ, אלא פשוט תלך לאבדון. אני מסרתי כאן בלונדון דרי"ת מפורט על המצב של היהדות הזו ודרשתי לאחוז באמצעים. אבל כלפיך אני חוזר על דרישתי לשלוח שליחי החלוץ לארצות אפריקה הצפונית, ולהקים בעיר אלג'יר נציגות רשמית של הסוכנות היהודית, אשר בתפקידה לא רק לעורר ולכוון את התיים היהודיים והציוניים, אלא גם להיות השופר והמגן של היהדות הצפון אפריקנית כלפי השלטון הצרפתי ומוסדות בינלאומיים". עותקים מהתכתבות זו הובאו לידיעתו של שאול, אותו היה נהוג עד כמה שניתן, להחזיק בתמונת מצב השליחות והעלייה.

באותה עת החלו המוסדות המוסמכים, לרבות המוסד לעלייה ב', לרכוז את המאמץ באירופה. לפתות למראית עין, נדמה היה כי היהדות בארצות האיסלאם

נהנית משלוה. לא נתגלתה בה נבונות מיוחדת לעלות ארצה, ובל שכן לא בדרך של העפלה. אלה שקראו נבונה את תמונת המצב הבינו, כי במידה והיחסים בין היהודים לערבים בארץ ישראל יתריפו, תהא לכך השלכה מיידית על הקהילות היהודיות בארצות ערב, ושלווה זו תסתבר במהירה בשלוה מדומה.

עולם שלם של משגים השתנה אצל יהדות צפון-אפריקה כימי מלחמת העולם ובעקבותיה. צירופם של מספר גורמים הביא לידי שינוי זה. הבולטים שבגורמי מים אלה היו: השפעת השואה, התעוררות ההכרה הלאומית כתוצאה ישירה ממנה, זכרון ימי שלטון ממשלת וישי, וההשלכות של התחדדות היחסים בין יהודים לערבים בארץ ישראל על היחסים בין עדות אלו במגרב. עם תום המלחמה החל, וביתר שאת, גל של התעוררות לאומית בקרב עמי מדינות אלו אשר הוין את מאבקם לשיחרור לאומי, ויהודים רבים החלו חוששים מיציאת צרפת את מושבותיה בצפון-אפריקה.

דרי"ח של ב' ה'לר סיפר על התחדשות הפעילות הציונית והרחבתה לאחר שהתבסס שלטון בעלות-הברית בשנת 1943. בשורה של ערים וערי-שדה הזקמו סניפי הפדרציה הציונית. התנועה החלוצית, כשהבולטת שבהן היתה "צעירי ציון (דרור)" בתוניס, החלה בהכשרת בני-נוער לעלייה. החניכים למרו עברית, עסקו באימוני מגן ובהכשרה חקלאית. תנועת בית"ר הפעילה מערכת חינוכית משלה.

הפדרציה הציונית חידשה את פעילותה ב-1944, בראשות ועדה בת 11 ח"כ רים, שעסקה בענייני הקק"ל, קרן היסוד, הנוער וההסברה. עד מהרה התברר שניגודי הדעות התריפים בין הזרמים השונים לא איפשרו עבודה רצופה ומתוקף. נת. טלע המחלוקת העיקרי היה בדבר חלוקת הסרטיפיקטים למעמדים לעלייה. נוכחות הצבא האמריקני במרוקו לא הצליחה להקנות את האווריה האנטי-שמית שהשרו פקידים וקצינים ששרדו מתקופת שלטון וישי, ועד לשנת 1945 רבו מקרי ההתעללות ביהודים.

גם באלג'יריה לא היה המצב טוב יותר - החקיקה האנטי-יהודית מתקופת שלטון וישי לא בוטלה מאליה עם כיבוש המדינה על-ידי האמריקנים. היהדות המקומית, לרבות הפדרציה הציונית שהידשה את פעילותה, נאבקה קשות כדי להחזיר לידיה את זכויותיהם. באוקטובר זכו מאמצים אלו להצלחה, וזכויות היהודים - המבונות "פקודת כרמיה" - הוחזרו: יהודי אלג'יריה היו אזרחים שווי-זכויות, כלומר אזרחים צרפתים, וכזאת היו שונים מאתימהי במרוקו ובתוניס משום שמדינות אלה, שלא כמו אלג'יריה, היו מושבות צרפתיות.

כפי שניזכר להלן, לא הצליחה עצם הפעילות הציונית המסופפת להבטיח כי הקהילות היהודיות יתמקדו בעניין העלייה ארצה. הכשרת יהודים, ובייחוד בני-נוער, לקראת העלייה, היתה דרושה מסיבה נוספת - וכזאת לא היה שונה גורלם של יהודי צפון-אפריקה מגורל שארית הפלטה באירופה - שערי הארץ היו נעולים אף בפניהם; מכסת רשיונות העלייה אשר יכלה מחלקת העלייה של הסוכנות להקצות ליהדות זו היתה מזערית. כהיצותה של עלייה חילונית, עלייה

ב', הורגשה גם פה, ובעיקר בקרב צעירי תנועות-הנוער החלוציות. צפון-אפריקה נמצאה כמעט "על כף-היד", מבחינת פרישת פעילותו של המוסד. תופיה סמוכים לבסיס הפעולה החשוב של המוסד במארכסי. למרות זאת, קצת כאיחור חדרה לתודעתם של פעילי המוסד האפשרות הגנוזה בקהילת לוח היהודיות בצפון-אפריקה להשתלב בפעילות תנועת ההעפלה. ייתכן כי אחת הסיבות להבנסת צפון-אפריקה למפת פרישת הפעילות של המוסד היתה הרצון להפריך את טענת הבריטים, כי העלייה ארצה קשורה עם המצוקה הזמנית, לגירסתם, של יהדות אירופה. לפי טיעון זה, המובא בספרו של יאני אבידוב (נתיבים נעלמים - על ההעפלה, במחירת, כמדבר ובי"ם, עם-עובד, תל-אביב תשט"ז), נפתחה הפעילות בצפון-אפריקה כדי להוכיח שהעלייה איננה המוצא והפיתרון להלכאים ולנרדפים בלבד.

מבחינה מדינית חזרה אלג'יריה והיתה לפרוטקטורט של צרפת. היה בה שלטון צרפתי ובדאשו עמד מעין נציב אשר נשא את התואר: "המוכיח הכללי של ממשלת אלג'יר". בשנים 1946-1947 היה פלאבון, שהיה נשוי ליהודייה, נציגה של צרפת באיזור. השירותים, ובמיוחד שירות הביטחון, היו מסונפים לשירותי הביטחון של צרפת. פלאבון הירבה לבטא את יחסו העויין לבריטים ולערבים כאחד. כאשר סופר לאנשי השירותים הצרפתיים כי המוסד מבקש להשיט אניות מעפילים מנמלי אלג'יריה, מן הטעם שראוי לבזר את הפעילות ולהוסיף נמלי הפלגה, הוזירו שירותי הביטחון בפאריס אח נציגי המוסד שם, ואף ביקשום להימנע מהפלגות כאלה. שתי סיבות ענייניות הניעו את אנשי השירותים הצרפתיים; האחת, הם הבירו את הערבים וחששו מתגובתם למעשים מסוג זה. והאחרת, סובנים בריטים רבים פעלו בקרב האוכלוסייה הערבית.

עם זאת יש לציין, כי יחס השלטונות הצרפתיים בתוניסיה ובאלג'יריה לפעולת המוסד היה חיובי מעיקרו, "ובלבד שהכול יתנהל בצנעה", כפי שאמר איש שירותי הביטחון הצרפתי לאיש-קשר מטעם המוסד. השלטונות במרוקו, לעומת זה, גילו יחס עויין.

עוד בחודשים האחרונים של מלחמת העולם השנייה עלו מצפון-אפריקה קבוצות ועירות של חלוצים, עשו את הכשרתם בקיבוצי הקיבוץ המאוחד, והיו כרבות הימים בין מקימי קיבוץ רגבים. בתורות ובחורים אלו שימשו כמקור מידע ומאגר לשליחים אפשריים ליהדות המגרב. מפי אחד מהם, אברהם צרפתי, נרשם באפריל 1946 דיווח על מצב תנועות-הנוער, בקשר לענייני עלייה מאפריקה הצפונית וכן המלצה: "באים בתשבון לשליחות מחברי הגרעין ה'תור ניסי' בכית השיטה, ה'ז'ח' א' צרפתי או י' אברהמי. האחראית בתוניס: נדיה כהן".

נידוש המעפילים מחופי הארץ למחנות המעצר כספריסין והצעה בדבר גירוש המעפילים לקפריסין חזרה ונדונה כמה וכמה פעמים בדרגים השונים בממשל הבריטי. ביומן המכצעים שלפנינו מוזכרת קפריסין

(הכינוי בצופן לקפריסין הוא "ריים") רק בזיקה של תפיסת ספינות המעפילים בידי הבריטים וחוסר היכולת להחזירן לאירופה ולהפלות נוספות, עובדה שגרמה לייקור מבצע ההעפלה. החשיבות הרכבה שיוחמה לעניין ההעפלה הביאה את הדיונים בנושא אל הפורום הבכיר ביותר, שבו נטלו חלק ראשי-הממשלה אטלי, שר החוץ בוויין, הלורד הראשון של הימיה ומפקד הצבא במורח התיכון.

כמה ימים אחרי שהחליט הקבינט הבריטי על מבצע "איגלו", מבצע גירוש המעפילים לקפריסין, כתב על כך ה"טיימס" הלונדוני, עיתון שייצג אז את עמדת ממשלת הוד-מלכותו בנושא העלייה על שני פניו, הליגאלי והבלתי-ליגאלי. מהמאמר הראשי הכולט באריכותו אנו למדים על שינוי הקו שעליו החליט הקבינט. מדובר, מספר העיתון, בצעדים חדשים שיינקטו במלחמה בהגירה הבלתי-ליגאלית וכי "יחד עם הפעולה בארצות אירופה למניעת ההפליגות נקבע כי כל אנייה אשר תילכד, נוסעיה יישלחו לקפריסין".

ככל שמלחמתם של הבריטים בהעפלה גברה, הגבירו העוסקים במלאכה את פעולתם. מטה הפלמ"ח שיגר הוראות חדשות למפקדי האניות והמלווים. צריך היה לבדוק מחדש את השיטות, לשנות את הטכסיסים, לעשות מאמצים חדשים. רביר החובלים של אניות המעפילים קיבלו פקודות לכוון את תרטומי אניותיהם אל חופי מצרים או סוריה ורק ברגע האחרון לזנק לעבר חופי ישראל. אחד מהתרגילים שתוכנן והוצא אל הפועל היה העברת נוסעי אנייה אחת לאניות האחרות, סמוך לגבולות שלושת המילין של המים הטריטוריאליים של הארץ. תרגיל זה נעשה פעמים רבות, על אף הסכנה הכרוכה בהעברת מאות נוסעים מאנייה לחברתה בלב ים. בדרך זו ניצלו אחדות מהאניות היותר טובות של המוסד ושימשו פעמים נוספות בהפלגות של מעפילים. לכידת רובן הגדול של האניות לא שינתה במאומה את מספר האניות ששלח המוסד.

בתוך שלושה ימים אחרי פרסום ההודעה הבריטית על הגירוש לקפריסין, הגיעו לחופי הארץ חמש אניות מעפילים ("יגור", "הנרייטה סולד", "חביבה רייך", "כתריאל יפה" ו"כי"ג") כשעל סיפונן 2,800 מעפילים. אניית המעפילים האחרונה שמעפיליה הורשו להישאר במחנה מעצר בארץ-ישראל, לאחר שנוכו ממכסת רישיונות העלייה, היו מעפילי האנייה "לטרון", שעל סיפונה היו 1,279 מעפילים.

באניות הגירוש הראשונות המעפילים התנגדו בעוז להעברתם מאניות המעפילים לאניות הגירוש. מפקדת ה"הגנה" פנתה לתושבי חיפה להתכונן לתגובה. במקרה כ"ג באוגוסט 1946, הטילו הבריטים עוצר על כל השטח העירוני של חיפה. מפקדת ה"הגנה" עשתה הכנות מוקדמות להפרת העוצר, אך השלטונות הבריטיים לא ציפו להפרת העוצר בידי תושבי חיפה והשוטרים והחיילים הבריטיים החקיפו את המפגינים - פורצי העוצר - באלות ובקתנות רובים. א' ו' ינוברנד כת 19, נהרגה ותשעה אחרים נפצעו מכדורי תת-מקלעים: שניים מהפצועים - זאב כרמי ומאיר מלך - מתו כעבור זמן מה מפצעיהם.

ב' 21 באוגוסט 1946 הגיעה ידיעה משמחת: שני מוקשי שעון הודבקו לאנייה הבריטית "אמפייר ריוול" בידי אנשי החבלה של הפלמ"ח לאתר שחזרה מקפריסין ועגנה במרכז נמל חיפה, וחור שקוטרו כשני מטרים לאורך ומטר אחד לרוחב נבקע בצלעה.

מאוגוסט 1946 ועד הקמת מדינת ישראל במאי 1948 גירשו הבריטים מחיפה לקפריסין 52,000 מעפילים, על אף התנגדות אקטיבית של המעפילים בכל אנייה נגד הגירוש.

מבחינה היסטורית יש לציין שתי עובדות:

א. מעפילי "אקסודוס" גורשו בידי הבריטים מחיפה לגרמניה;
ב. הסיכונים המדיניים בימי הפלגת ה"פאנים" הביאו לידי כך שגם אנשי המוסד לעלייה ב' הסכימו מראש ש-15,200 מעפילי "פאן-יורק" ו"פאן-קרשנט" יוסעו לקפריסין.

בשנת 1948, כאשר בארץ-ישראל התנהלו הקרבות המכריעים על גורל המפ"ח על הציוני, ישבו בקפריסין אלפי בחורים צעירים, חיילים בכוח של צבא ה"הגנה", והם כלואים ומנותקים מן החזית שנשאו את נפשם להימצא בה. לשמור על רוחם הקרבית של אנשים אלה, להכניס לחיים בארץ, חיי מלחמה וחיי שלום, מיד עם צאתם מן המחנה - זו היתה חובת ה"הגנה" בקפריסין.

לקראת יום הכרות המדינה (14 במאי 1948) אורגנו המעפילים שבקפריסין בגדודים. חודש לאחר מכן הגיעה למחנות בקפריסין משלחת מטעם "צבא הגנה לישראל" לטפל באירגון האנשים ובגיוסם לצה"ל. רק באוגוסט 1948 עברה הנהלת המחנות מאנשי הפלמ"ח למשלחת רשמית של צה"ל. בינואר 1949 הודיע סוף סוף שר החוץ הבריטי בוויין על שחרור עצורי המחנות, ותוך חודש ימים נסתיימה פרשת קפריסין.

בסיכומו של דבר מילאה פעולת ה"הגנה" בקפריסין שני תפקידים ראשיים:
א. במחנות העצורים עודד קיומו של גוף צבאי מאורגן את רוחם של המעפילים, ותרם רבות לחיזוקו של משטר הסדר והתוק כיניהם;

ב. כל המעפילים הגיעו לארץ כשהם מאומנים במידה מסוימת, מוכנים מבחינה נפשית לתפקידים הצבאי ושולטים במידה בלשהי כשפה העברית.

על כמה אניות מעפילים

יומן המבצעים מספר על 27 אניות מעפילים שהפליגו בשנת 1947. היומן עצמו מסתיים בספטמבר 1947. לאחר פרשת "אקסודוס" פעל מטה המוסד בפאריס ממקומות שונים, ותנאי המחלת הקשים יותר לא איפשרו קשר ממשך מסודר. מאז "אקסודוס" ועד סוף שנת 1947 הפליגו 13 אניות עם מעפילים ועל סיפונן גם מגורשי "אקסודוס". רכישתן והכנתן של אניות אלו מוזכרות ביומן המבצעים במרוצת כל שנת 1947.

אנו נותנים כאן את רשימת כל האניות שהפליגו ב-1947. מצאנו לנכון לספר את עלילתן של מספר אניות בלבד, אשר לכל אחת מהן ייחוד בולט.

הקורא שיעיין בדפי יומן המבצעים ישים לב כי לכל 27 אניות המעפילים שהפליגו ב-1947 היו שלושה שמות:

א. השם הרשמי שתחתיו האנייה נרכשה ובו היא רשומה בחברות הביטוח;
ב. הכינוי העברי שנקבע עם הפלגת האנייה מאירופה על מעפיליה (כינוי שניתן בדרך-כלל בידי שאול);

ג. שם הצופן שניתן לאנייה בשיחות הטלפון ובהכחכויות. ביומן המבצעים השתמשו בדרך-כלל בשם הצופן, אך כאשר במשרד המוסד בפאריס היה מקבל את השיחה או השיחות אדם שלא היה אמון על הצופן, היה משתמש בשם הרשמי של האנייה. היתה האונה מצד הבריטים לשיחות, ומקרה כזה היה מאפשר להם להתחקות אחר תנועת אניות ההעפלה.

"אקסודוס" – "ציאת אירופה תש"ו" (1947)

האנייה האמריקנית "פרוידנט וורפילד" נבנתה בשנת 1928: היא נכנסה למעגל תנועת ההעפלה בנובמבר 1946 כאשר נרכשה בידי שלית המוסד בארצות-הברית. שם הצופן שניתן לאנייה זו היה "הנשיא". כאשר האנייה הפליגה מצרפת ב-11 ביולי 1947 עם 4,530 מעפילים, ניתן לה השם "אקסודוס" – "ציאת אירופה תש"ו". הספינה זכתה לשם סמלי זה שהציע משה סנה ונתקבל על-דעת אנשי המוסד לעלייה ב'. מעדותו של זאב שינד לפי שיחוח הטלפון הרשומות ביומן המבצעים אנו למדים כי כעת שנרכשה היתה "זקנה" כבת 30. מכונותיה היו טובות וחזקות, ולכן יכלה לעמוד במכתן רציני בבוא השעה. סגולותיה האחרות לפי היומן היו מהירות, גפח גדול ותנאים טובים להובלת אנשים – תנאים סניטריים נוחים, חדרי שירות מרווחים, מטבח מסודר למופת, דוודים לבישול, מקררים טובים, אולמי-שינה נרחבים וכו'. בגלל סגולות אלה היו אנשי המוסד להוטים לרכוש אותה. בארצות-הברית היה צריך שינד להתחרות עם תברה סיניה שרצתה אף היא לקנות את "הנשיא" לשימוש בין המפרדים הגדולים של סין. באחת השיחות עם "דני" (מילת הצופן לשינד) הוא סיפר, כי רכש אותה במחיר גבוה.

לאחר זמן קצר היתה מוכנה להפלגה. אולם אז החלה התערבותם הרצינית של הבריטים אשר "רדפונו החל מצעדינו הראשונים". האנייה נשלחה לאירופה עמוסה במצרכי מזון, מותקנת כראוי ומאוישת בצוות מלא. אותו זמן גבר לחצם של הבריטים על ממשלת הונדורס שתחת דגלה הפליגה האנייה. ביומן המבצעים עים בשיחות הטלפוניות הקבות עם דני דיברו כל הזמן ורשמו ביומן את האות "ה". ממשלת הונדורס הורתה לקונסול שלה בניו-יורק להסיר את דגלה מעל "הנשיא".

לאחר 17 ימי נסיעה נכנסה "הנשיא" לנמל מארסיי, אולם לפי יומן המבצעים ובהתאם למצב "המדיני" נאלצה האנייה להימלט ונכנסה לנמל קסן שליד

להספציה באיטליה. עדה סירני שהיחה או האחראית לבסיס המוסד באיטליה ציידה את "הנשיא" בדלק ובכל הדרוש, והיא הפליגה לכיוון פורט דהבוק בחוף הימ-התיכון של צרפת. אייק אהרונוביץ היה רב-התוכן של האנייה. ביומן המבצעים יש דפים רבים של שיחות טלפון עם "רודי" (שמריה צמרת מבית-השיטה, האחראי על בסיס המוסד בדרום צרפת) על הבאת המעפילים מגרמניה לצרפת וההתקנות האחרונות להפלגה. ביומן המבצעים נרשם תאריך להפלגה: ה-10 ביולי 1947. "הנשיא" הפליגה לנמל ס' (הצופן לנמל הצרפתי סט, קרוב לגבול הספרדי).

אולם באותו יום כאשר כל המעפילים היו כבר על האנייה והגווש הצרפתי וספינות הגרר היו מוכנים להוציא את "הנשיא" משטח הנמל למרחבי הים, נממרה הפקודה מצד שלטונות צרפת: "עמוד! אין האנייה רשאית להפליג". באותו יום בשעה 10:00 הופיע מטוס בריטי וצילם את הגעשה בשטח הנמל.

בחצות הלילה של אותו יום, 10 ביולי 1947, התנהלה כסלפון השיחה שלהלן ביני, מפאריס, לכין יוסי הראל מפקד האנייה:

פאריס – האלו, האלו, אבקש לדבר עם יוסי.

מארסיי – מדבר יוסי.

פאריס – אני מודיעך סופית שכל מאמצינו לאפשר הפלגת "הכלי" על-ידי משא ומתן עם השלטונות המרכזיים הצרפתיים נכשלו. עליכם לצאת בכוחות עצמכם. עליכם להפליג ויהי מה. "סידורנו" כי יעצמו עין עם תעשו זאת. עליכם, לכן, להפליג ויהי מה בכל אפשרות שתימצא. אל תשעה לוויכותים, זו הוראה, הבנת?

מארסיי – הבנתי.

פאריס – הבנתי?

מארסיי – הבנתי.

פאריס – חזק.

והספינה יצאה.

מתוך למים הטריטוריאליים של צרפת קידמה את פניה של "הנשיא" משחתת בריטית. למחרת נלוותה אליה הסיירת "אג'קס", ומפציץ בעל ארבעה מנועים חג מעליה בלי הרף. מפעם לפעם נוספו אניות משחית חדשות וליווי זה לא סר מן האנייה עד שהגיעה לקרבת חופי הארץ.

ביומן המבצעים אין למצוא כל עקבות למה שעבר על "אקסודוס" בדרךה לארץ. האנייה עמדה בקשר אלחוטי עם הארץ, ובארכיון המוסד לעלייה ב' מצויים המברקים.

ב-18 ביולי, אור ליום שישי, החלה בנמל חיפה התקפת הצי הבריטי על 4,500 מעפילים חסר-רנשק, גברים נשים וטף. ההתקפה נפתחה בניגוד לחוק הימי הבינלאומי מתוך למים הטריטוריאליים של ארץ-ישראל, מול עזה. חמש אניות משחית והסיירת "אג'קס" לקחו חלק במבצע זה. הבריטים החלו יורים ברוכבים ובמקלעים לעבר תא ההגה העליון שממנו התנהלה המפינה. לאחר-מכן ניגשו

להמבורג שבגרמניה. לפני יציאת האניות נלוויתי, כשליח המוסד, לכא-כוח משרד הפנים הצרפתי כדי להיפרד מהמגורשים. מסרתי הודעה למעפילי שלוש האניות בשם "תנועת המרי העברי" ובשם היישוב בארץ-ישראל כי הם יהיו ראשונים לעלייה.

כ־7 בספטמבר הגיעו שלוש אניות הגירוש לנמל המבורג. בקרב אנשי המוסד והמעפילים גברה הנטייה להגיב בחריפות על הורדת המעפילים על אדמת גרמניה. הם פנו לדוד בן-גוריון ששהה אז לרגל מושב הנועד הפועל הציוני בציריך, והוא הכריע נגד שיטת פעולה קיצונית. יומן המבצעים מציין פעילות זו.

התוצאה הישירה של פרשת "אקסודוס" היתה הפסקת הניסיון של הבריטים להחזיר את אניות המעפילים לאירופה. נוסעי אניות המוסד לעלייה ב' שהגיעו לארץ אחרי "אקסודוס", הועברו לקפריסין.

שוב נתפסה ההעפלה בדעת הקהל העולמית כפעע שותת-דם וזעק לשמים. העולם לא יכול היה לעבור עליה לסדר היום. קול זעקת מעפילי "אקסודוס" נשמע באולמות של לייק סקס, באומות המאוחדות, שבהן ניוון בימים ההם גורלה המדיני של ארץ-ישראל.

"אף-על-פי-כן"

מילת הצופן לספינה זו ביומן המבצעים היתה "הפולשת". "הפולשת" היתה אסדת פלישה משנות המלחמה שהותקנה לשמש אניית מעפילים. היא הפליגה מאיטליה עם 434 מעפילים, כחודש לאחר גירוש מעפילי "אקסודוס" לגרמניה. בערב יום החג השני של ראש-השנה, מספר אחד המעפילים, "ירדו מאות המעפילים מכלי הרכב על חוף בלתי ידוע. מתוך עלות הלילה התקדם כגוש קודר כלי שייט בלתי-מוזוהה. הספינה הנורידה עוגן. שתי סירות הורדו ממנה וקרבו לחוף. המעפילים התעברו אל הספינה באמצעותן. מצב הרוח היה מרומם. הדעה הכללית היתה כי נפרוץ את המצור האנגלי - זה בטוח! האם מפקפק משהו? זו היתה השאלה שנשמעה באולם הספינה. להלן התנאים "האידיאליים" להפלגת הספינה, כפי שהוכרזו בפני כל הנוכחים:

1. האנגלים לא מתארים לעצמם שזמן כה קצר לאחר "אקסודוס" שוב מפליגה ספינת מעפילים. השם "אף-על-פי-כן" ניתן לספינה בגלל החזרתם של מעפילי "אקסודוס" לגרמניה.
 2. אין אנו מפליגים באנייה שמלפני המבול, בכל אניות המעפילים אשר מעוררות חשד. זאת היא פולשת שיצאה מהשירות. עתה לאחר מלחמת העולם השנייה מפליגות מאות כאלה בצי הסוחר.
 3. אנו נוכל לשוט במים רדודים, וכל משחתת מצי המצור לא תוכל להפריע לנו. ניגש עד לחוף, דלת הפלישה תיפתח, ואז פלשנו!"
- לאחר שבועיים של הפלגה התברר שהדבר לא כלי-כך פשוט. הספינה התקרבה לחופי הארץ. המעפילים לא עלו לסיפון כדי שלא להתגלות. באחד הערבים סס

שתי משחתות ונגחו את הספינה משני צדדיה, עד שנבקעו לוחות הסיפון העליון. תחת חיפוי היריות פרצו חוליות מלחים, כשהמעפילים מקבלים את פניהם ב"נשק" הרגיל, קופסות שימורים, ברגים ותפוחי-אדמה. שלושה מהמלחים הבריטיים פרצו לתא ההגה והחלו מכים כאלותיהם את רבי-החובל ואת ההגאים שנמצאו בו. קצינים יהודי אמריקני, ויליאם קרנשטיין, בן 24, מת מהפצעים כעבור זמן מה. המלחים המשיכו לעלות על הסיפון כשהם מכים ויורים בנשים ובילדים. לקרבן הראשון נוספו שניים אחרים שמתו מפצעייהם: מרדכי בורמשטיין וצבי יעקובוביץ בן ה־15. עשרות פצועים מילאו את הסיפון העליון. כשחיים אחר הצהריים נכנסה "אקסודוס" לנמל חיפה ומיד פתחו הבריטים בהעברת המעפילים לאניות הגירוש הבריטיות "אושן ויגור", "אמפייר ריוול" ו"רנימיד פארק".

הממשלה הבריטית החליטה לשים קץ לתנועת ההעפלה בהזרתם של המעפילים אל הארץ שממנה הפליגו. הכוונה היתה כפולה: להפסיק את זרם המעפילים ולעגוש את הארץ שהתירה להם להפליג מחופיה.

ביומן המבצעים של סוף יולי 1947 אפשר לקרוא דפים רבים של פעילות במוסד בפאריס. בעצם הימים ששלוש אניות הגירוש הבריטיות הפליגו לאירופה, ניהל מרכז המוסד מאבק פוליטי חריף בצרפת על גורלם של המעפילים. משרד החוץ הצרפתי נטה לקבל את תביעת הממשלה הבריטית ולהתיר את הורדתם של המעפילים שיציאתם מחופי צרפת היתה בלתי-ליגאלית לפי טענת הבריטים. עם זאת התנגד משרד הפנים הצרפתי לתביעת הבריטים להכריח את המעפילים לרדת על אדמת צרפת. המוסד לעלייה ב' עמד על המשמר ובא בקשרים עם כל גורם שיכול היה לעזור בעניין זה.

החלטתו הראשונה של הקבינט הצרפתי היתה, כי צרפת הנאמנה למסורתה מאז ומעולם תוסיף לשמש מקום מקלט לנרדפים ותקבל את כל אנשי "אקסודוס" הנכונים להישאר בצרפת מרצונם הטוב. הממשלה הבריטית לא שבעה רצון משתי המילים: מרצונם הטוב.

ביום קיץ לוהט, ב־29 ביולי, הגיעו לנמל פורט דה-ביק שלוש אניות הגירוש שנודדו 11 יום בים התיכון. משלחת צרפתית יצאה אל הספינות. אנשי המוסד לעלייה ב' הצליחו לספח למשלחת שניים מאנשיהם, אותי ואת חנן זונברון כמתורגמנים. כאשר הקריאו את הפנייה הצרפתית באוזני המעפילים שעל שלוש אניות הגירוש, הודיעו כל הנוסעים על סירובם לרדת.

החלו 24 ימי סבל. החום והמחנק לא איפשרו לנוסעים אפילו שינה. כ־18 באוגוסט הכריזו המעפילים על שביתת רעב. יומן המבצעים מתעד את הדיווחים בטלפון מפורט דה-ביק למשרד הראשי בפאריס, על המתרחש בתוך שלוש אניות הגירוש. הדברים ביומן חדורי כאב וגאווה כאחד.

ב־21 באוגוסט פקעה סבלנותם של הבריטים לאחר שכל עיתונות העולם הוקיעה את התנהגותם. הם הודיעו למעפילים כי כל מי שלא ירד מהאניות עד השעה 6:00 ביום המחרת לא יוכל עו. לרדת כי בשעה זו תפלגנה הספינות

המכונה "ניץ", דוד באומגרטרן המכונה "גנן" ו"הגדעוני" היה אברהם ליכובסקי המכונה "ציר". כמו־כן היו על הספינה 16 מלחים זרים. המעפילים הובאו ברובם מהונגריה למחנה בזאגרב ומשם ברכבות לנמל פקאר. ב־26 בנובמבר 1946 בשעה 12:00, הפליגה הספינה כשעל סיפונה 786 איש.

הנטיעה מהנמל ועד היציאה לים האדריאטי הפתוח ארכה חמישה ימים תמימים בגלל מזג־האוויר הסוער ומשום שהיה צורך לנווט בתעלות הצרות שבין האיים היווניים, שהיו זרועות במקושים מתקופת המלחמה. מטרת הנטיעה היתה האי קמילה שם היתה אמורה להמתין ספינה קטנה לשם הערכת המלחים והמכונאים. כקמילה לא נמצאה שום ספינה. במשך יומיים הפליגה ספינה בין האיים כדי לאתרה. בינתיים הגיעה הודעה מיוון שהכלי חייב להיות בקמילה. היה צורך לשוב ולנווט בין האיים והתעלות כדי להגיע שנית לאי.

מכיון שהערב ירד ולא היתה אפשרות להגיע אל האי בלילה, הוחלט לעגון במשך הלילה באי סיריקה. רב־החובל אמר שהוא מכיר היטב את המפרצים באי ושאפשר לעגון. נשלחה סירה כדי למדוד את העומק, ואנשיה מסרו כי המים עמוקים מדי לעגינה, אך רב־החובל עמד על דעתו כי הוא מכיר היטב את המפרץ וכי הוא מתאים לעגינה. האנייה נכנסה למפרץ. עד מהרה התברר שרב־החובל אינו מכיר את המפרץ כפי שטען ושאינן הוא מתאים לעגינת ספינה בגודלה של "רפית". כשנכנסה הספינה למפרץ התחרט רב־החובל והחליט לעבור למפרץ סמוך. המלווים הזהירו כי גם מפרץ זה אינו מספיק רחב, אך הוא שוב עמד על דעתו כי הוא מכיר היטב גם את המפרץ הזה. המפרץ היה בצורת פרסה, כולו מצוקים וסלעים, והגלים השתברו אל הסלעים מכל צדדיו. כאשר התקרבה הספינה לסלעים לשם עגינה התברר כי המים עמוקים מדי והוחלט לצאת גם ממפרץ זה. מכיון שהיה צר, היה כדור שיש צורך לצאת ממנו בנטיעה לאחור. לא שיערנו שהקפיטן יחליט לנהוג אחרת. בשל מהלכה האיטי של הספינה לאחור, החליט הקפיטן לעשות סיבוב בתוך המפרץ ולצאת עם החרטום קדימה. הוא רצה לצאת בבת אחת עם החרטום קדימה ונתן מהירות מלאה. כעבור כמה שניות נוכח, שהסיבוב לא מספיק והכלי יעלה על הסלעים, אך כבר היה מאוחר מדי כי במהירות כזו בשום אופן אי־אפשר לעצור. הקפיטן נתן מהירות מלאה אחרונה אבל הכלי לא נעצר. ההצלה היחידה היתה לעשות את הסיבוב פנימה לתוך המפרץ במקום החוצה, אבל גם מצד זה היו סלעים קרובים והיה צורך לתת שוב מהירות מלאה קדימה כדי שקוטר הסיבוב יהיה קטן ככל האפשר. כעת היתה הספינה במהירות מלאה קדימה לאורך הצד הימני של הפרסה כלפי פנים המפרץ. לעצור אותה לא היו שום סיכויים... התרטום התנגש בטלע ונתהווה בו חור. מים החלו לחדור בכמות קטנה. הספינה נעצרה במקום והגלים נדנדו אותה הלך וחזור אל הסלעים. עד כניסת המים נתתה הספינה לעבר האי. עם המכה הראשונה קמה בהלה אך הצלחנו להשתלט עליה ולהתחיל בפעולות ההצלה. האלחוטאי ניר נאלץ לנתק במהירה את כל המכשירים ממקומם כדי למר ולעזור בהצלה. האנשים הצליחו להוריד לחוף סירה אחת עם שני מלחים ושבעה

מעל הספינה מטוס, חג במה פעמים, הסתלק ונעלם. כעבור כמה שעות הופיעה משחתת בריטית כשטח. ורקוריה האירו בחוזקה והרמקול רעם. בשם התוק נדרשה הספינה לעצור ולאפשר לחיילים לעלות על הסיפון. "אף־על־פיר־כן" המשיכה בהפלגתה וניסתה להתקרב לחוף. כעבור זמן קצר הופיעה שיטת שלמה. אחד המעפילים מספר: "כבוקר ראינו כי אנו מוקפים אניות שניסו לחטום לנו את הדרך ולא לאפשר לנו להתקרב לחוף. הן שטו כשרשרת וחצו את הדרך קרוב לחרטום הספינה. הספינה התנגשה במשחתת שחצתה לנו את הדרך. האניות התרחקו, כנראה להתייעצות, ואצלנו אחד משני המנועים הפסיק לעבוד. ברור היה כי הצעד הבא של האנגלים יהיה כיבוש הספינה. כל סיכוי לנצח לא היה לנו. אולם הוחלט להתנגד בכל האמצעים. הציוד היחיד שהיה בידינו היו קופסות שימורים ובקבוקים. על התורן הונף דגל עברי ועל הגשר הורכב שלט: אניית ההגנה – "אף־על־פיר־כן".

שתי משחתות בריטיות התקרבו משני צדי הספינה. הקרב היה קצר יחסית, אולם אכזרי מאוד. האנגלים הצליחו להשתלט על הספינה. היו להם מספר פצועים ואילו לנו הרוג אחד – נוח גולדפרב. הביאו אותנו לאניות גירוש בהן הפלגנו לקפריסין".

ברבות הימים הועלתה "אף־על־פיר־כן" על החוף, הוצבה במבואות עיר הנמל חיפה והפכה למוזיאון ההעפלה.

כיומן המבצעים בולק הנוגע לאיטליה אפשר לקרוא על הנסיגות השונים והלבטים (כן הפליג ב"פולשת", לא להפליג בה) שהיו לאנשי המוסד באיטליה בקשר לספינה זו.

"רפית"

האנייה Athina, ששמה שונה ל"רפית", הגיעה מיוון ליגוסלביה יחד עם Lochita שנקראה אחר־כך "כנסת ישראל".

האנייה שהיתה שנים הרכה על קרקעית הים נמשתה וחוקנה והגיעה ליוגוסלביה ביה כמעט מוכנה להפלגה. גודלה היה 600 טון. היה לה מנוע דיזל של שלושה צילינדרים ו־350 כוחות סוס. היא היתה צרה, ארוכה ושטוחה ולא מותאמת להפלגה עם אנשים בחורף.

בגלל חוסר מקום לא היה באנייה מטבח, אך לאחר דרישת המלווים סודר דוד בנפח 120 ליטר, שאיפשר לתת לנוסעים משהו חם לשתות במשך היום. תאורת חשמל היחה בכל קומה וקומה, ובכך הוענקה לנוסעים תחושת רוחה וביטחון. מאוררים גדולים שהותקנו במחסנים סייעו לאנשים להתגבר על המחנק והצפיפות. בקרב הנוסעים לא היתה מצוקת רעב, אך האוכל נמאס עד מהרה. לא היתה אף חגורה הצלה באנייה. "כדי שיהיו חגורות הצלה, צריכים היינו לחכות יומיים וכנראה שלא יוכלנו... פרט לשלוש סירות שיכלו להכיל 40 איש לא היה בספינה שום אמצעי הצלה.

מפקד הספינה היה גד לסקר שכינוד היה "חוצב". מלוויה היו צבי טייטל

מעפילים, אך הסירה התרסקה אל הסלע. היו עוד שתי סירות אי-אפשר היה להשתמש בהן.

לאחר המכה הראשונה קפץ אחד מאנשי הצוות למים ומתח חבל מהספינה לחוף. נמתחו עוד כמה חבלים ובעזרתם החלו אנשים לעבור לחוף. היו אנשים שקפצו למים ושללושה מתוכם טבעו, כאשר נמחצו בין הספינה לסלע. כסך הכול קיפחו אח חייהם שישה אנשים. כעבור 35 דקות היו כבר כל האנשים על התוף. דקות ספורות לאחר שעלו על התוף צללה הספינה לתהומות. מרגע החכטה בשעה 15:40 ועד לטביעת הספינה בשעה 16:20 הלפו 40 דקות. ספק אם היינו יכולים להרגיע את האנשים לו ידענו שרק 40 דקות עומדות לרשותנו, ואילו אמרנו: "כל היכול להציל נפשו יציל", היה מספר הקרבנות רב יותר.

כמה מהאנשים היו פצועים קשה, ורבים נפצעו קל. רבים נותרו יחפים ועירוי מים והתחממו סביב מדורות שהדליקו על המורד החלול של הצוק. הרופאים הגישו עזרה ראשונה וברשותם רק מזוודה אחת של אחד הרופאים. הנספים נקברו על האי ועצמותיהם הועלו לארץ ב-1972.

על האי היו מספר משפחות רועים אשר הסכימו לסייע רק לאחר החתמקויות רבות ותמרוח סכומי כסף לא מבוטלים. הם הבטיחו שבמשך הלילה ישחטו כמה כבשים כדי שאפשר יהיה להאכיל את האנשים. הם הצביעו על כמה מערות בין הסלעים שבהן אפשר היה לשכן את החולים והילדים, אך לא ניתן היה להגיע אליהן כי הגישה היתה קשה. האנשים נותרו חשופים לגשם השוטף. לבסוף הסכימו הרועים לשכן בכתייהם את הילדים והחולים. מבשיר הקשר שהאלחוטאי הצליח להציל לא פעל, ומוציא האוויר היקשה גם הוא על יצירת קשר.

שוב, לאחר שידולים ומתן שוחז הסכימו הרועים להודיע לאי הקרוב על האסון ולבקש עזרה על-ידי הדלקת מדורות, אך כל תשובה לא הגיעה. לבסוף הצליח האלחוטאי להתקשר עם יוון ועם הארץ. עזרה הובטחה תוך שלושה ימים. במשך ימים אלה היה צורך לבוא כמשה ומתן עם הרועים כדי שיסכימו לספק קמח ובשר. הרועים ניצלו את ההזדמנות וניסו לטרוט כמה שיותר.

גם מצב היחסים בין המעפילים לבין עצמם היה כבי רע. היה אף ניסיון מרי קטן, כאשר כמה אנשים רצו להשתלט על מבשיר הקשר ולבקש סיוע מהבריטים, משנן שלדעמם אין המלווים עושים הכול להצלתם. הם נרגעו לאחר שהובטח כי עזרה תבוא במהרה. בינתיים ביקשו נציגי הסוכנות סיוע מהשלטון נות הבריטיים. ואכן הוצנח אל האי ציוד - שמיכות, תרופות ומזון. בערב הגיעו אל האי משחתת יוונית בשם "תמיסטוקלס", שאספה את הפצועים והחולים ומשפחותיהם, והמשחתת הבריטית "שברון". המשחתת היוונית העבירה את החולים ומשפחותיהם לאי רודוס, והבריטית הובילה את יתר האנשים לכרתים.

בכרתים הועברו האנשים לספינה אחרת שהביאה אותם ישירות לקפריסין. בספינה זו, שנשאה בדרך-כלל טנקים, הובנסו המעפילים למחסן ענק. הם לא שיתפו פעולה עם הבריטים, כאשר אלה ביקשו להורידם לחוף. "ידענו שאין בכוחנו להתנגד הרבה זמן אך לא רצינו שיקבלו את הרשם שהשלמנו עם

קפריסין. באו פקידי הגוינט לשכנע אותנו שגרד. הם באו בלוויית חיילים... אחד הבתורים דרש בתוקף שיעזבו את המחסן, או הוציא חייל את אקדחו, ירה בו ופגע ביד... כמה מהומה שבה החיילים פתחו לשניים את הראש במקלות. החיילים ברחו בסגים אחריהם את הדלתות... בראותם שאין ברצוננו לצאת סגרו את המחסן בצורה "הרמטית" וחיכו שלוש שעות עד שהאוויר התחמם כהוגן. לאחר זה פתחו אשנב והכניסו פצצת עשן תלויה על חבל... זאת היתה תמונת זוועה לראות ילדים קטנים נחנקים מהעשן, נדחקים אל הדלת והדלת סגורה. לאחר חצי שעה פתחו את הדלתות וחלק מהאנשים התפרץ החוצה... נוכחנו שאין טעם להמשיך הלאה בהתנגדות בנו. כך הגענו לקפריסין."

"תיאודור הרצל"

חמש ספינות המעפילים שהפליגו באביב 1947 מחופי איטליה ("מולדת", "שאר יישוב", "התקווה", "מורדי הגיטאות") וצרפת ("תיאודור הרצל") - הסיעו עמן לחופי הארץ 7,850 מעפילים. כולן נתפסו בידי הבריטים בלב ים, ואנשיהן הוגלו לקפריסין.

הגדולה באניות האביב ההוא היתה "תיאודור הרצל", ששם הצופן שלה ביומן המבצעים הוא "השומרת". האנייה יצאה בפיקודו של מרדכי לימן מגמל סט שבדרום צרפת ב-2 באפריל 1947, ועל סיפונה 2,641 מעפילים. 1,300 מהם הועברו במבצע מיוחד מבלגיה. ביומן המבצעים סיפור הומוריסטי נרחב ומרתק על המבצע הזה. המוסד שכר שתי רכבות, והמעפילים שברשותם היתה ויזה קולקטיבית לקולומביה יצאו מבלגיה אל הגבול הצרפתי. שומרי הגבול הצרפתיים לא העלו על דעתם שהאנשים לא יוכלו רשות כניסה ומעבר בארצם. בייחוד עשתה עליהם רושם רב "משלחת נכבדים" שבאו במיוחד מפאריס אל הגבול וכיכרו את המעפילים בשם "מוסדות" ו"אירגונים". אף הגישו להם זרי פרחים.

איש המוסד שרשם ביומן המבצעים תיאור כלשון צבאית ודרמטית את המבצע שעה שעה מרגע שהמעפילים יצאו מבלגיה, לאחר שהמתינו כה חודשיים ולא נתאפשרה הפלגתם משם.

בקרוב הנוסעים על האנייה "תיאודור הרצל" אודגנו קבוצות ההתנגדות, וחולקו להן מקלות גומי ומסכות גז. באנייה נערכו תמרונים לעמידה בפני פורצים. ביום השלושה עשר לנסיעה, בערב, כהיות הספינה מול חוף תל-אביב, השיגה אותה משחתת בריטית, וקראה 'ברמקול אל מנהיג האנייה. המעפילים ענו בשירת "התקווה", והאנייה המשיכה להתקדם לעבר תל-אביב. אז הסתערה עליה המשחתת, נגחה את דופן השמאלי של הספינה והחלה להמטיר עליה פצצות גז מדמיע. מיד ענו המעפילים במטר בקבוקים וקופסאות שימורים, אבל הגז עשה את שלו והאנשים נרתעו. על סיפון האנייה עלו חוליות של מלחים בדייטים והפעם פתחו מיד באש תת-מקלעים. שני מעפילים, אהרן דב ופנחס וייס, נפלו בו במקום. אחד הפצועים, מנחם סמט, מת לאחר זמן מפצעיו.

הבריטים השתלטו על גשר הפיקוד, אך המעפילים שחתמו בערה בהם המשיכו להמטיח עליהם כקבוקים וקופסאות. משחתות נוספות הגיעו למקום והמשיכו לשלח באנייה סילוני מים וגז. רק לאחר שעה וחצי פונה הסיפון מהמעפילים, והבריטים הובילו את האנייה לחיפה כשהיא מוקפת בשבע משחתות.

סכצע ה"פאנים" – משיאי ההעפלה

באביב 1947 קנה זאב שינד, נציג המוסד לעלייה ב' בארצות-הברית, שתי אניות תאומות בנות 6,000 טון כל אחת. האניות נבנו מלכתחילה להובלת כננות מארצות אמריקה המרביות לארצות-הברית. שמותיהן היו "פאן-יורק" ו"פאן-קרשנט". בכל אחת מהן היו ארבעה מחסנים ובכל מחסן ארבע קומות. מכיון שהספינות נועדו להובלת פירות, הותקנו בהן סידורי איחור טובים יותר מאשר באניות משא רגילות. תצרוכת הדלק של כל אנייה היתה 40 טון ליממה. מהירותן המקסימלית היתה 14 קשר.

בעצם קנייתן של אניות גדולות כאלה היה מן ההעזה. בימי ההעפלה הראשונים היו מנהליה מחפשים ספינות קטנות ככל האפשר, הן משום שקל יותר להבריחן לחופי הארץ, הן משום שלא תמיד היו האמצעים לקנייתן של ספינה גדולה והן משום שלא העזו לקבל על אחריותם את אירגונה והובלתה מחוסר ידע וניסיון. אבל בשנת 1947 לאחר שהתברר כי ממילא נופלות כמעט כל האניות בידי הבריטים, ומתוך הניסיון הרב שנרכש בקניית אניות, באירגון ובהובלתן, הוחלט לקנות את שתי האניות הגדולות ולהביאן בעזרת צוות ישראלי ויהודי-אמריקני לאחד מנמלי היציאה באירופה. יומן המכצעים של כל שנת 1947 עוסק בשתי האניות שמות הצופן שלהן היו "האחות" ("פאן-יורק") ו"החבר" ("פאן-קרשנט").

עצם הרעיון של רכישת שתי אניות גדולות כאלה היה פרי הסכמתה של ממשלת רומניה באותה עת לאפשר הפלגת חמישים אלף מיהודי רומניה מאחד הנמלים שברומניה או בבולגריה. את המשא-ומתן עם השלטונות ברומניה ניהלו נציגי המוסד שמ, ובראשם משה אורבך ("אגמי") וכן העיתונאי יוסף קלרמן ("המשקיף"). משה סנה שעמד בתקופה זו בראש מפעל ההעפלה מטעם הסוכנות היהודית, הגיע לבוקרשט ונפגש עם נציג הממשלה הרומנית. מסע הפלגתן של שתי האניות מארצות-הברית לים השחור נמשך כמה שבועות. סוכני מודיעין בריטיים עקבו אחריהן כל אותם הימים ומסרו על תנועותיהן לממונים עליהם. עדה סירני ("דניאלה") הציעה כי "פאן-קרשנט" תובא לאיט-ליה. כנמל נוציה נעשה ניסיון לחבל באנייה. בתחנית האנייה התפוצץ מוקש שחובר כנראה לגוף האנייה מבחוץ, ונפער חור גדול. היום ברור שידם של סוכנים בריטיים היתה במעשה. יומן המכצעים יודע לספר על כל הקשיים בהבטחת הדגל לאניות, ציודן בדלק, במזון ובאמצעי בטיחות. דפים רבים ביומן הוקדשו ל"פאנים". בספטמבר 1947 הגיעה "החבר" לקונסטנצה שברומניה, וכשבוועיים לאחר-מכן הגיעה לשם גם "האחות". האחראים להתקנת האניות –

יוסף המבורגר, דב (ברצ'יק) ליפשיץ ("מגן") וניסן לוייתן, הגבירו את השמיר רה עליהן. עם בוא האניות לקונסטנצה החלו בהכנתן. תוכנן מראש כי בשני ה"פאנים" יומעו 15,240 (!) מעפילים.

אירגונם של ההיסעים על אדמת רומניה הוטל על אירגון ה"הגנה" בארץ זו שבראשו עמד יעקב סלומון ("ראשיד"). לעזרתו נקראו כ-30 מפקדי ה"הגנה" שבאו מהונגריה וצ'כיה לרומניה. התקנת האניות לקבלת הנוסעים הוטלה על גדע שוחט ("גדה"), ועלתה קרוב לחצי מיליון דולר ("סטטיפנים"). רב-החובל של "פאן-יורק" היה גז הולב, ורב-החובל של "פאן-קרשנט" היה יצחק אהרר נויכץ (אייק). מפקדן של שתי האניות היה יוסף הראל.

בל אותם השבועות שבהם הכינו אנשי משלחת ה"הגנה" את שירת שתי האניות, ניהלו הבריטים מאבק פוליטי ודיפלומטי כדי לעצור את הפלגתן. ממשלת פנאמה נתבקשה לבטל את רישום האניות שנשאו את דגלה (הכינוי לדגל ביומן המכצעים הוא "סמרטוט"). לממשלת חורכיה ניתנו עצות כיצד תוכל לעקוף את חוזה מונטריי, המחייב אותה לתת מעבר חופשי לכל אנייה אורחית במצרי ים-השיש, והיא נתבקשה להפסיק את אירגון השיירה. הבריטים תיארו את המכצע כפרי מזימה סובייטית להקשות על מדינות ערב ולסגן סוכנים סובייטיים למזרח התיכון.

עיקר הלחץ הבריטי הופעל בארצות-הברית: הימים היו ימי הכרעה בישיבות עצרת האומות המאוחדות בלייק-סקסס, וחוגים בעלי השפעה טענו, כי יש לדחות את נסיעתן של האניות למועד מתאים יותר מבחינת המתיחות הפוליטית. הדבר הוצג, כביכול, כאחד התנאים להצבעתה של ארצות-הברית בעד ההחל-טה התיובית כעניין ארץ-ישראלי.

הלחץ על נציגי הסוכנות היהודית היה מחמיד וחזק ביותר. לכן פנתה הסוכנות היהודית אל המוסד לעלייה ב' ותבעה ממנו לבטל את כל עניין השיירה, או לכל הפחות לצמצם את היקפה או לדחות את מועד צאתן של האניות.

נובמבר 1947, יום לאחר החלטת האומות המאוחדות על חלוקת הארץ והקמת מדינה יהודית. הכול עדיין חוגגים ברחובות ויוצאים במחולות. אותו יום פרצה מלחמת העצמאות ושתי האניות ממתונות עדיין ברומניה.

אין בידינו פרוטוקול מלא של הדיון שנערך באותה ישיבה של הנהלת הסוכ-נות. עיקרו התנהל, ככל הנראה, בפורום משני שכונס אותו יום וכלל את דוד בן-גוריון, גולדה מאיר, משה סנה, אליהו דובקין, משה שפירא ויצחק גריני-בריס. משה סנה, הממונה על ההעפלה בהנהלת הסוכנות, נשאר במיעוט בישיבה והתפטר בדרמטיות.

אנשי המוסד לעלייה ב' הועמדו לפני דילמה טראגית: לקבל את מרות המוסדות הלאומיים ולהפקיר את אלו שסמכו עליהם וכבר יצאו לדוד, או להפר מרות, על כל המשמעות המוסרית, הציבורית והלאומית הכרוכה בדבר. שאלו אביגור מיהר לארץ וניסה לשכנע את הנהגה, אולם בן-גוריון וגולדה עמדו על דעתם בתוקף. שאלו התקשה להחליט. כאן החליטו כמה אנשים צעירים, בראשם משה

אגמי, אהוד אבריאלי, שייקה דו, פינו גינוזבורג, דב מגן ואני – כולנו חברי קיבוצים – החלטה גודלית שמחירה עלול היה להיות הסיכוי להקמת מדינה עצמאית: זה היה המסר מצד המנהיגות הלאומית.

אגמי הודיע כי אין דרך חזרה. ב־27 בדצמבר 1947 הפליגו שתי הפאנים מגמל בולגרי כאשר על סיפון 15,260 מעפילים. החלו התרוצצויות שחבקו שלוש יבשות: באמריקה פעל משה שרת למצוא דרך שתקטין את הנזק שחשש ממנו, אהוד אבריאלי חיפש באירופה פתרון באמצעות נסיונות מגע עם הבריטים, ואילו כנגוריון התקשר מהארץ שוב ושוב עם שרת באמריקה ועם שאול באירופה. אהוד אבריאלי, שיצר קשרים עם אנשי המודיעין הבריטי בתקופת המלחמה, העביר להם רמז שהפעם אין המוסד מתכוון לזרמה פוליטית רבת תהודה בדומה לפרשת "אקסודוס". פירושו של דבר שהמוסד נכון להשיט את האניות ליעד זמני שיציעו הבריטים – לקפריסין.

בשלב זה הוסכם בהנהלת הסוכנות "להכיר" באניות. שעות ספורות לפני סיום הפרשה, ממש עם חלוף השנה האזרחית, ב־31 בדצמבר 1947, הגיע מברק מדוד כנגוריון: הפעם העניק הוא לאניות שמות עבריים – "קיבוץ גלילות" ו"עצמא-ות". עתה הגיעו האניות ישר לקפריסין. הפרשה הסתיימה. יומן המבצעים של המוסד לעלייה ב' נרשם, כאמור, בפאריס עד תקופת סוף ספטמבר 1947. פרשה זו של ההפלה והמאבק המדיני הפנימי לא מוצאת את ביטויה בדפים אלו.

בסך־הכול ניצחה הפרשה. היה זה המוצא היתיד האפשרי והתכליתי בניסבות הימים ההם, מוצא שתרם את חלקו הנכבד למהלך הכולל.

"הקדושה"

הספינה "איה אנסטאסיה", שכינויה ביומן המבצעים היה "הקדושה", הייתה ספינה קטנה שמשקלה כ־600 טון, ויכולה הקיבול שלה עד 400 נוסעים. בעבר שימשה כספינת תותחים. את הספינה שכר ברומניה פאנוליס היווני, שעסק ברכישת ספינות עבור המוסד. הספינה הגיעה מקונסטנצה ליוגוסלביה על צוותה הרומני, כשהיא נושאת דגל פנאמה.

הבריטים שידעו כי הספינה אמורה להפליג מקונסטנצה ליוגוסלביה ומשם לארץ־ישראל, ניסו לעכב את יציאתה מרומניה באמצעות המשלחת הבריטית בבוקרשט. ראש המשלחת הבריטית ניסה "להפתיד" את אנשי הצוות, וכך כתב בדו"ח על ביקורו: "נודע לי כי חבר העובדים שהביא את האנייה מבראילה (רומניה) לא ימשיך לעבוד עד ארץ־ישראל. החלטתי כי כדאי להפיץ שמעות לחש כדי למנוע עובדים אחרים מלהצטרף לספינה זו, וסיפרתי כי רבה־החובל וחבר העובדים יקבלו עונש למופת מייד עם הגיעם – אם יגיעו – למימי ארץ־ישראל. התעמולה הזו השיגה את תכליתה, כי יום אחד לפני צאתה את קונסטנצה נשאלתי לעונשים שהוטלו על עובדי "סמירנה". מכיון שלא ידעתי, לא יכולתי אלא לחקור כזהירות את השואל מה הם האמצעים שבהם אחזים

בקונסטנצה כדי לדאוג לפרנסת התלויים (המשפחות) בעובדי הספינה הזו, משך התקופה הארוכה ביותר של העדרם מאונס".

על־פי התכנית היו אמורות לצאת מנמל בקאר הספינות "הקדושה" ר־בנסת ישראל". במרחק של יומיים הפלגה מחופי הארץ היו אמורים מעפילי "הקדושה" לעבור אל "כנסת ישראל", וספינתם על צוותה הייתה אמורה לחזור ליוגוסלביה ולהביא עוד מעפילים. באופן זה קיוו אנשי המוסד כי ניתן יהיה "להציל" את "הקדושה" מהחרמה ולהשתמש בה שנית. המעפילים הוכאו ליוגוסלביה במסגרת "הבריחה" מהונגריה דרך רומניה. ביניהם היו גם יהודים רומניים. עד ליום ההפלגה המתווכח המעפילים במחנה עולים לאורך החוף, תחת הכיסוי של מחנה נופש. התנאים במחנה היו קשים בגלל מזג־האוויר התורפי אך האנשים המתווכח בסבלנות.

ב־8 בנובמבר 1946, יצאו "הקדושה" ועליה 456 מעפילים, ר־כנסת ישראל" ועליה 3,380 מעפילים בדרך לארץ־ישראל. מפקד "הקדושה" היה אליעזר ורש (ערמון; כינויו היה "דני"). ביום שלמחרת ההפלגה התחוללה סערה קשה בים. מנועי הספינה התקלקלו וכגלל תנאי מזג־האוויר היא נסחפה ועלתה על שרטון. למרבה המזל ניצלו כל אנשיה והועברו אל "כנסת ישראל". הספינה הפליגה לנמל ספליט כדי להצטייד בלחם ובמים טריים, וב־15 בנובמבר הפליגה בשנית לכיוון ארץ־ישראל.

"כנסת ישראל"

שמה המקורי של "כנסת ישראל" היה Lochita, ושמה המתחרתי היה "חנה". כתחילה התכוונו אנשי המוסד לקרוא לה "המרי העברי", אך לאחר ויכוחים בין אנשי המוסד הוחלט על השם "כנסת ישראל", שהיה יותר ניטרלי ופחות פרובוקטיבי. הייתה זו ספינת מלחמה אמריקנית בת 2,000 טון. היא הובאה מארצות־הברית ליוון עמוסת סחורות, כדי להסוות את מטרת נסיעתה. יחד אתה הגיעה גם הספינה "אתניה", לימים "רפיח".

יוון הייתה כתקופה זו מלאה בסוכנים בריטים שניסו למנוע את חנועת ההעפלה, ואכן זוהתה הספינה כאניית המוסד. הבריטים החלו לוחצים על היוונים להחריר מה נמל פיראוס. הוחלט להפליג מייד ליוגוסלביה עם הצוות היווני. כשהתברר לאנשי הצוות כי הספינה אמורה לשאת מעפילים, הם התמלאו חששות. היו באלה שאף רצו לעזוב את הספינה. לאחר משא־ומתן מייגע הבטיח בנימין ירושלמי – מפקד הספינה – למלחים היווניים כי הם יתורו ליבשה, כשתסתיים העלאת הנוסעים על סיפון האנייה. (בסופו של דבר הצוות הוחזר ליוון רק ב־21 בנובמבר, כאשר נסע בנימין ירושלמי כנציג המעפילים להשתתף בקונגרס הציוני הכ"ב שהתקיים בבול). ביוגוסלביה הוכשרה הספינה לנשיאת מעפילים. ב־8 בנובמבר, לאחר שהועלו עליה האנשים שהמתווכח במחנה העולים, הפליגה "כנסת ישראל" יחד עם "הקדושה" מנמל בקאר לכיוון ארץ־ישראל. לאחר ש"הקדושה" עלתה על שרטון ונוסעיה הועברו ל"כנסת ישראל", היו על

סיפונה כ־3,845 נוסעים – מהם תשעה תינוקות שנולדו במשך הנסיעה. לפני יציאת הספינה, כונן הכשרתה, התנהל בין אנשי המוסד ויכוח באשר למספר האנשים שיש להעלות עליה. נציגות המוסד בארץ ("ארצ"י") דרשה מיאני אבידוב ("נס"י", שפעל אז ביוון) לא להעלות על הספינה יותר מ־2,500 איש, משום שהיא לא תעמוד בכך. דרישה זו באה לאחר המקרה של הספינה "הגנה" שכמעט טבעה בגלל עומס יתר.

לאחר שהועלו עליה כל נוסעי "הקדושה", יצאה "חנה" לספליט שבניו־גוסלביה לשם הצטיידות נמים ובלחם טריים והפליגה בשנית לכיוון ארץ־ישראל ב־15 בנובמבר. מפקד האנייה היה כאמור בנימין ירושלמי ("דרומי"), סגנו – יוסי המבורגר־הראל ("אמנון"); לימים מפקדה של ה"אקסודוס". ה"גדעונים" היו ראובן הירש ("עודד") ומתייה. מלווה היה יואש ("ציאטו").

זמן ההפלגה נוצל בידי הצוות לאירגון הנוסעים והיערכותם לקראת המאבק הצפוי בבריטים וגם כדי להקל על הנוסעים את ההפלגה עד כמה שניתן, בגלל מספרם הרב והצפיפות הגדולה באנייה.

בישיבה בין הצוות לנציגי המעפילים הוחלט לחלק את הספינה לחמישה קטעים כדי שאפשר יהיה להגן עליה ביתר קלות. המעפילים חולקו על־פי השתייכותם לתנועות החלוציות השונות. כל קטע היה באחריותה של תנועה מסוימת. בכל תנועה חולקו האנשים לכיתות ומחלקות. רבים מהאנשים היו כבר בעלי ניסיון צבאי משירותם כשורות הפרטיזנים. שורטטה תוכנית מפורטת לכל כיתה, שכללה את מקום הצבתה ואת תפקידה בהתגוננות. כמרכז הוקם מטה שכלל צוות רפואי, צוות אחראי לחלוקת מזון ומים ומחלקה טכנית. צוות מיוחד עסק בהכנת כרוזות וסימאות לקראת העימות עם הבריטים. נכתבו כרוזות כמו: "גם לזה שסגר את השער יבוא יום נקם ושלום" או: "אתם מנצחי היטלר מבצעים את צוואתו".

עם התקרבות הספינה אל חופי הארץ חג מעליה מטוס בריטי אשר ביקש ממנה להודות. הספינה הודתה כספינה "שריה" המפליגה מאלג'יר לאלכסנדריה. הבריטים, שכבר היו בעלי ניסיון בכל הנוגע לספינות מעפילים, ידעו והבינו כי גם זו ספינת מעפילים ויעדה הוא ארץ־ישראל. למחרת הגיעו אל הספינה שתי משחתות בריטיות. מפקד אחת המשחתות ניהל משא ומתן מרגש במיוחד עם יוסי הראל שהיה עתה מפקד הספינה (לאחר שבנימין ירושלמי נסע לקונגרס הכ"ב).

מס' 24.11.46 14.00p2.00 12

25.11.46 11:40

ארצי מ – חנה

בחצות פנה אלינו מפקד המשחתת והסביר שאין לנו כל סיכוי להצליח להוריד מעפילים בתל־אביב ולכן הוא פונה אלינו על רקע הומניטרי ומבקש לנסוע לקפריסין, ובכך להפסיק את סבלם של אנשינו.

תשובתנו: אנו באים ממחנות ריכוז גרמניים באירופה, ואין אנו מוכנים

להחליפם במחנות אנגליים. האם אתה חושב שנסיעה זו היא שעשוע לנו. ארבעת אלפים נשים, ילדים וגברים בתנאים בלתי־גייתנים לתיאור. התוכל אי פעם לשער את סבל האנשים האלה, את סבל החולים והאימהות שילדו את בניהן על ספינה זו תוך סערה איומה. האם פושעים אנו, אם רוצחים, מדוע לעצול נרדפים אנו כחיות יער. אדוני, המשער אתה שאנשים חופשיים ילכו מרצונם הטוב למחנה ריכוז ולו יהיה זה אנגלי. לא אדוני. החלטתנו נחושה: להילחם על זכותנו לחיות. נילחם בחופים, נילחם ברחוֹרות ואנו נילחם על הספינה הזאת.

מס' 25.11.46 14:08 13

14:55

בתשובה למברקנו ענה מפקד המשחתת:

הצעתי נשארת בעינה. התנגדות יכולה להוביל ומובילה לשפיכות דמים, וניסיון להורדה בלתי־ליגאלית רק יוסיף לסבל המעפילים. הרושם הפרטי שלי הוא שנסיעה בשלום לקפריסין תשרת בצורה הטובה ביותר את האינטרס שלכם. כאדם פרטי אני חושב שאנגליה ממשיכה ללחום לחופש העמים, והצעתי הטובה נתונה לכל ה... (מקוטע) את ציבור כל אותה ארץ אשר באופן רצוף הזכיחה שהיא ידיתכם הטובה ביותר. כדבר אדם אל אדם אני מבקש ממך למנוע כל פעולה חמומת מוח מצידם של המעפילים. מחאתך נרשמה והועברה הלאה.

מס' 25.11.46 15:40 14

(המשך)

הנני להתרות בכך שהתנגדות למאסר תהיה לשווא. כמשחק הוגן כלפי המעפילים עליך להסביר זאת להם.

ב. הבורק ביקש מפקד המשחתת רשות לפנות ישר למעפילים ולהציע להם את הצעתו מאמש. הסכמתי. הוא פנה אליהם בבקשה להסכים לנסוע לקפריסין. תשובת המעפילים היתה קריאות בלתי־פוטקות: ארץ־ישראל, פלסטינה. הקריאות הסתיימו בשירת "התקווה" אדירה.

ג. ממשיכים לחיפה בלוויית שלוש משחתות.

רות האנשים איתנה ומוכנים למאבק.

לאחר משא ומתן זה הבינו הבריטים כי תהיה התנגדות תקיפה אם ינסו להעביר את הספינה ישירות לקפריסין. לכן הוחלט להביאה לחיפה ושם להעביר את נוסעיה לספינות הגידוש "אמפייר היינורד", "אמפייר רייזול" ו"אושן וגור".

יום לפני שהוכנסה הספינה אל נמל חיפה הוגשה בקשת "הביאס קורפוס" כנגד הממשלה, מפקדי הצבא והמשטרה וקברניטי אניות הגידוש. בית־הדין הוציא צו שלפיו עליהם להופיע ולנמק לפני בית־המשפט באיזו זכות מגרשים את העולים לקפריסין. כל אותה עת עוכבה יציאת ספינות הגידוש. גירוש המעפילים עוכב

כשלושה ימים בפקודת בית המשפט, עד תום המאבק המשפטי. דבר כזה עדיין לא קרה בתולדות ההעפלה. בסופו של דבר החליט בית המשפט על גירוש. עתה היה צריך להעביר את המעפילים אל ספינות הגירוש. "כאשר ניסתה מחלקה של חיילים בריטיים לעלות על הספינה ולהוריד ממנה את המעפילים היא נחלקה בהתנגדות נמרצת וחקיפה. ההתנגדות התחזקה בעיקר לאחר שמעפיל בשם איזיק רוזנבאום, אשר סירב ללכת עם החיילים, נזרק בידיהם מסולם ונהרג. ניסיון נוסף מצד הצבא לעלות על האנייה נכשל אף הוא לאחר שהמעפילים רגמו את הצבא בכל הבא ליד. הצבא התחיל לירות מעל לראשיהם של העולים ולאחר שגם זה לא עזר, התחילו להשתמש בפצצות מדמיעות שבתלקן נתפסו בידי העולים והוחזרו אל החיילים. רק בפעם השלישית הצליחו כשלושים חיילים מצוידים במקלות ובכדורים לעלות על האנייה תוך התנגדות עזה מצד המעפילים. מעפילים מספר קצו למים, כיניהם נשים עם תינוקותיהן כידיהן... סרג'נט צבא נזרק בידי מעפילים הימה וכנראה טבע... 45 עולים לא היו מסוגלים, לדעת השלטונות, להמשיך בנסיעתם, בחלקם פצועים ובחלקם חולים... נציגי המשטרה אמרו בשיחות טלפוניות שבשום מקרה לא היתה עוד התנגדות כזו והיו מופתעים מהתנגדות זו".

אכן ההתנגדות היתה תקיפה ביותר וזאת בזכות ההתארגנות וההכנות המוקדמות. בסופו של דבר גורשו נוסעי "כנסת ישראל" ו"הקדושה", ובר' כדצמבר הגיעו לקפריסין לשהות ממושבת עד לספטמבר 1947.

"לנגב"

הספינה "לנגב" (ששמה המקורי היה Merica) יצאה מצמל סט בצרפת, תחת דגל איטלקי ב-20 בינואר 1947, ועל סיפונה כ-647 נוסעים. לנוסעים היו ויזות לקובה. הוויזות לא נבדקו בידי שלטונות צרפת. המלווים היו שחר ויפת, וה"גדעוני" היה יוסף מהח"ש.

התנאים על הספינה היו קשים. הצפיפות היתה רבה. המזון באיכות גרועה מאוד, והיה ברור שאי אפשר יהיה להמשיך בדרך ללא מזון באיכות טובה יותר. הוחלט לעגון במסינה כדי לקנות מזון. למטרה זו נשלח ראש המלחים עם עוד שני מלחים כשבידיהם 100 דולר לקניית המזון, אך האנשים ברחו עם הכסף. למחרת שוב ירדו לחוף, אחד המלווים ואחד מאנשי הצוות. הקנייה התארכה והעגינה הממושכת של הספינה בנמל עוררה את חשדה של משטרת התוף האיטלקית שמא הספינה עוסקת בהברחה. נוסף על תנאי הצפיפות היה מצבה הפיסי של הספינה גרוע. כבר כלילה הראשון להפלגה חדרו מים לתדר המכונות, משאבת המים לא פעלה והיה חשש שיחדרו מים למכונות עצמן. בסופו של דבר הצליחו להוציא את המים במשאכה ידנית. לאחר קניית המזון יצאה הספינה ב-28 בינואר ממסינה לכיוון מפרץ טרנטו ומשם לכיוון יוון. הנסיעה היתה קשה בגלל תנאי מזג-האוויר וסערות שהתחוללו ביים.

ב-2 בפברואר עגנה הספינה בארקדיה, משם הפליגה לכרתים ולאורך חופי

צפון אפריקה ופורט סעיד. לפי חישובי מפקד הספינה, אפשר היה לנחות בחופי תל-אביב, אך הצעתו נדחתה בידי אנשי המוסד. ההוראה היתה לנחות יום בים ולעלות למחרת בערב על חוף ניצנים. למחרת שונו ההוראות והיה על הספינה להגיע אל חופי קיסריה ולנחות שם.

הבריטים ניסו לעכב את הפלגת הספינה עוד בצרפת. הם קיוו לעשות זאת על-ידי הגשת מחאה רשמית לפני שלטונות צרפת, אך ללא הועיל. הבריטים המשיכו לעקוב אחרי ההפלגה וכאשר התקרבה הספינה אל חופי קיסריה בליל ה-8 בפברואר, הגיעו אליה משחתות בריטיות. המשחתות ניגחו את הספינה משני צדדיה, ונחתים בריטים החלו עולים על סיפונה תוך-כדי שימוש בפצצות גז מדמיע, סילוני מים ואפילו בירי אקדחים. כמה מהמעפילים נפצעו. "אחרי שאניית המשחתת השנייה העלתה את אנשיה הוחלט להפסיק את הקרב כי לא רצינו בקרבנות נוספים". בליווי של שבע משחתות נגררה הספינה לחיפה. ההעברה לאניית הגירוש נעשתה תוך-כדי התנגדות פסיבית של המעפילים ובליל ה-10 בפברואר יצאה אניית הגירוש לקפריסין.

כדור"ח של יוסף ה"גדעוני" מ-20 בפברואר נאמר, כי "יש לכולנו הרגשה וביטחון שיכולנו להגיע ורק ההוראות המוטעות הן שגרמו לתפיסתנו". גם במכתב מ-10 בפברואר מארנון לשולמית וליאונרד באיטליה, אומר ארנון (יוסף ברפל מאנשי המוסד בתל-אביב): "הוכרחנו לכוון את 'לנגב' לקיסריה, כי לא היתה אפשרות במצב הנוכחי בארץ להכין סירות במקום הרצוי. האנייה גולתה ממש מול החוף. ברור שלו היו סירות על הספינה והיינו תופשיים בכיוונה היו כל הסיכויים להורדה מוצלחת".

"יהודה הלוי"

הספינה "יהודה הלוי" (לפי הצופן כיומן המכצעים, "הסכתא") היתה הראשונה שהביאה מעפילים מצפון-אפריקה. היא נבנתה בשנת 1877 ושמה המקורי היה "דה ארל אוף זטלאנד". אחרי המלחמה העולם השנייה יצאה מכלל שימוש ונקשרה אל מזח בשולי נמל אברדין בסקוטלנד.

סוכן אניות יווני בשם פילידס מתכרת Compania Anal Provencial רכש אותה למטרות העפלה. לפילידס היו קשרים עם אנשי המוסד והוא סיע להם ברכישת ספינות. פילידס ניהל משאומתן עם נציג פנאמה באנגליה, כדי שאפשר יהיה לדשום אותה כאנייה פנאמית. שמה הוסב ל"Annal". במהלך המשאומתן הוזהר פילידס בידי הנציג הפנאמי, כי אם יעביר את האנייה למטרות העפלה, ייחשב לאדם בלתי-רצוי (פרסונה נון גרטה) בפנאמה וספינתו תיו לא יזכו יותר לחסות הדגל הפנאמי.

כדצמבר 1946 הובאה האנייה לנמל מארטיי שם הוכשרה כאנייה מעפילים. פרט לשני מכונאים איטלקיים היו אנשי הצוות ספרדים, וכראשם רב-החובל וילי לאנגנה. מפקד האנייה היה ישראל תרקובסקי (חורב) המכונה "פירטה" מקיבוץ שדות-ים. המלווה היה איתן שפושניק ("מנותין"), וה"גדעוני" היה

יעקב נצר - ימאי מנוסה שבמסגרת פעילותו במוסד שימש כמפקד ספינות המעפילים הראשונות "דליון" ו"נטונה".

אף שהוכשרה כאניית מעפילים, התגלו בה תוך-כדי מסע בעיות וליקויים שונים. נוסף על כך היא צויידה בפחם מאיכות גרועה, והיתה סכנה שלא תוכל להגיע לארץ-ישראל.

יאני אבידוב, איש נהלל, ממארגני ההעפלה בצפון-אפריקה, נשלח לחקור את מצב היהודים שם ונדרש למסור על כך דו"ח. כשהבין יאני אבידוב כי מצבם של היהודים באלג'יר קשה וכי רובם חיים בתנאי עוני ודלות ונתונים בסכנה מצד הערבים, אשר ראו בהם משתפי פעולה עם השלטון הצרפתי, החליט שיש לפעול להוצאתם המיידית. הדגשתו זו התחזקה בעיקר לאחר נאומו של בז'ין שבו אמר, כי רק יהודים חסרי ברירה אשר החבל תלוי על צווארם שואפים לעלות ארצה.

אפרים פרידמן (בן-חיים), איש קיבוץ גבעת-חיים, שליח ההסתדרות והסוכנות היהודית, שהגיע לצפון-אפריקה עוד ב-1943 והניח את היסוד לתנועת זרור באלג'יר, קיבל על עצמו להסתובב ברחבי אלג'יר ולעודד בחשאי את היהודים לעלייה. פעולתו התפרסמה בקרב היהודים והחלה שמועות כי המשיח הגיע לאלג'יר והוא קורא לעלות לארץ-ישראל. הידיעות הגיעו גם למארוקו ולתוניס והחלה גדידה של יהודים רבים לכיוון אלג'יריה - גדידה שאפשר להגדירה כמשיחית. עד מהרה החברר כי הלהט והרצון לעלייה חזקים מאוד וכי רבים מוכנים לעזוב את עסקיהם ולעלות ארצה. העיר אלג'יר התמלאה באנשים, ופרנסיה החלו לחשוש שהבאים יהיו למעמסה על הקהילה. הוחלט להעביר את האנשים למחנה עולים שהוקם בחווה ששכנה מידי יהודי. המחנה שכן כ-170 ק"מ מאלג'יר וכ-10 ק"מ מהעיר טנס, על צלע הר במרחק של 4-3 ק"מ מהחוף. מול המחנה היה מפרץ טבעי קטן שאליו היתה האנייה אמורה להגיע. הכיסוי הרשמי למחנה העולים היה מחנה הבראה ונופש, והאנשים הובאו אליו "כדי שיחוגו את חג הפסח באוויר הצח ונופש". מספר האנשים במחנה הגיע ל-600. הצפיפות היתה גדולה, היה מחסור במזון ובמים, והתנאים הסניטריים היו קשים.

בנוסף לבעיות הצפיפות במחנה היתה בעיה של מימון. בתקופה זו נשא הג'וינט בעול העזרה הסוציאלית בלבד. באותה הג'וינט באלג'יר לא רצה להירחם לפעולות עזרה למען הבאים. נציגת הג'וינט בפאריס שהגיעה לאלג'יר דרשה כי האנשים יוחזרו לבתיהם. היא הדגישה כי "הג'וינט עסוק במתן עזרה ליהודי אירופה ואין לו כל תקציב בשביל יהודי צפון-אפריקה". המוסד שלח כספים מעטים, ולכן המקורות הכספיים העיקריים היו "ידידי האשישים של אפרים שנתנו לו כסף על שמו, על חשבון הקיבוץ המאוחד", והנכבדים היהודיים המקומיים שחלקם התנגדו לעלייה בטענה שחזרור את התנגדות הערבים ותוצר-ער את היחסים התקינים ביניהם לבין היהודים.

ב-10 במאי 1947 הגיעה האנייה אל המפרץ באלג'יר, שם המתינו המעפילים.

האנייה עגנה בריחוק מה החוף, והמעפילים הועברו אליה באמצעות שחי סירות. העלייה על האנייה נעשתה כלילה ובסך-הכל הועלו עליה כ-460 איש. כאשר הגיעה אחת מהסירות האחרונות אל האנייה התברר, כי 150-200 איש נאסרו על החוף וביניהם היו גם יאני אבידוב ורפאל תמל איש קיבוץ כברי. האנשים שחזרו לאתר מעצר של 48 שעות בכית-הסוהר ובמחנה העולים.

עתה, משהפליגה "יהודה הלוי", היה צורך לפתור את בעיית הפחם. בין צוות הספינה וכין עדה סירני, נציגת המוסד באיטליה, נערך משא-ומתן על האפשרות של קבלת פחם בים או בנמל כלשהו. על-פי ההוראות מאיטליה היה על הספינה להגיע לפלרמו לשם העמסה הפחם. תחילה סירבו שלטונות פלרמו לתת את במות הפחם הדרושה, אך בסופו של דבר התפשרו על 10 טון בלבד באומרים כי כמות זו תספיק עד חופי אפריקה. כל אותה עת, ולמעשה מאז הגיעה אל מארסיי לשם שיפוצים ועד החניה בפלרמו, היתה הספינה תחת מעקב בריטי. הבריטים אף ניסו למנוע את הפלגתה על-ידי פעילות דיפלומטית ובאמצעות שלטונות פנאמה.

כשהגיעה הספינה לאיזור אלכסנדריה התקרבו אליה ארבעת המשתתפות הבריטיות Talybont, Skipjack, Whits and Bay, Peacock, שליוו אותה עד חיפה. מפקדת ה-Peacock נשלחה אזהרה ובה נאמר כי הגעתה של "יהודה הלוי" לחוף היא בלתי-אפשרית וכי עליה לעצור. אזהרה זו לא הועילה, והמשחתות נערכו לרגע בו תיכנס הספינה לחוף המים הטריטוריאליים של הארץ. בספינה התכוננו לקראת העימות הצפוי עם הבריטים וכשהיא נכנסה לחוף המים הטריטוריאליים, הונף עליה דגל עם סמל המגן דוד והמעפילים פצחו בשירה.

הספינה ניסתה להתחמק ממעצר על-ידי הגברת מהירוטה ושינוי מסלול לכיוון המשחתות, עד כדי התנגשות בהן, ואכן היא התנגשה במשחתות Talybont ו-Peacock והחלה מתנדנדת ונוטה על צדה. חיילים בריטיים החלו עולים על סיפונה. המעפילים היו מצויידים באלות, בקבוקים וסמרטוטים ספוגי מים באמצעי נגד גז ומדמיע, אך בסופו של דבר התנגדותם לא היתה משמעותית, ולאחר שהבריטים השתמשו בגז מדמיע ובזרנוקי מים הושלמה ההשתלטות על הספינה דקות ספורות לאחר שהחלה.

"יהודה הלוי" נגררה לנמל חיפה על-ידי ה-Skipjack. בחיפה הועלו המעפילים על אניית הגירוש "אושן ויגור", ועוד באותו היום הגיעו לקפריסין.

181 - 182

המוסד לעלייה ב' יומן המבצעים - פאריס 1947

מכוא ופענוח צפנים
מאת
זאב וניה הדרי

הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
באר-שבע

תוכן העניינים

פתח דבר ה

מבוא: המוסד לעלייה ב' ויומן המבצעים ט
 יומן המבצעים כמקור היסטורי יג
 סיכום מפעל ההעפלה בשנת 1947 כט
 על כמה אגרות מעפילים מא

יומן המבצעים	1
ינואר	3
פברואר	15
מרץ	34
אפריל	47
מאי	58
יוני	79
יולי	100
אוגוסט	141
ספטמבר	174

רשימת פעילי המוסד לעלייה ב' המוזכרים ביומן המבצעים 181

מפעלם או לשנות את זימויו - הוא הופך למקור ראשון במעלה. פרסומו של מסמך זה כאן יקנה למי שיבקש ללמוד על המוסד ועל ההעפלה בתקופת השיא שלה, מכשיר חשוב ביותר. אין מדובר רק בכלי למחקר אלא גם בתור מר רוסט הנותן בידי הקורא תחושות, צבעים, רגשות וכמובן סיפור מרתק, כפי שנדרשם ברגע ההתרחשות עצמו.

עיקרו של הספר הוא יומן המבצעים, הניתן כלשוננו אולם, כפי שהקורא יזוכה מיד, היומן נכתב בחשאי ומתוך כוונה להסתיר את המידע הרגיש שנמסר בו מעניינים לא-רצויות. מכאן הצורך להסביר לקורא מושגים, שמות ונושאים המופיעים ביומן בשמות סתר או תוך שיטוש מכוון. נטלתי על עצמי משימה זו שכן אני הוא מי שהגה את הרעיון של ניהול היומן, וגם רשם את רובו. זכר זה אפשר לי להעלות מזכרונות פרטים רבים ולפענח את רוב נסתרותיו - אבל לא את כולן.

מאחר שהיומן נכתב שלא בצורה מסודרת יש בו "קפיצות" ודברים שנכתבו שלא בסדרם. יש שהרושם ביומן רשם דברים מן הזכרון לאחר שכבר נרשמו דברים בשעות מאוחרות יותר. בהרפסת היומן לא תמיד נשמר "איי-הסדר" המקורי. הכל לפי העניין. במקומות שאי-אפשר לפענח את הכתוב הדבר צוי: "(לא קריא)". שגיאות כתיב נותרו כמו שהן חוץ ציון הזכר עלידי סימך קריאה (1), או שאות חסרה הוספה במקומה הנכון, כסוגריים.

המבוא מבוסס בעיקרו על ספרי: פליטים מנצחים אימפריה. פרשיות עליה ב' 1945-1948 (הוצאת הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשמ"ה). מסרתו לספק רקע כללי לקוראי היומן, לפיכך גם אין בו הערות של תיעוד מפורט. הקורא המבקש להרחיב ימצא דרך לספרי הנ"ל, ולספרות העניפה העוסקת בפרשיות ההעפלה.

בדצוני להודות כאן לכל מי שסייע בהוצאת הספר, ובראש להוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ולמנהלה פרוץ' שמואל אחיטוב שטרם בהכנתו ובהדפסתו המהירה. תודה לד"ר רפאל פזנר מ"פוזנר ובניו בע"מ" בירושלים על תשומת-הלב הרבה שהקדיש להכנת הסדר, ולצייר נפתלי בום על מתן הרשות להדפיס את הציור שעל גבי הכריכה.

זאב וניה הדרי

באד שבצ
 ל"ג בעומר תשנ"א
 2 במאי 1991

התורה

א.ב.ג. - 215

תורה

התורה - 215

שם העברי של האנייה	שם הצופן כיוון המבצעים	השם הרשמי	מתי הפליגה או הניעה ארצה	מספר המעפילים	נמל ההפלגה
הקדושה	הקדושה	Agia-Anastasia	26/11/46	טבעה, כולם ניצלו	יוגוסלביה
רפיה	ניסינית	Athina	26/11/46	טבעה, 7 טבעו	יוגוסלביה
לנגב		Merica	9/2/47	647	צרפת
המעפיל האלמוני	חרות	San Miguel	16/2/47	796	צרפת
חיים אדלוורוב	יובל	Ulua	27/2/47	1,348	שבדיה
בן הכס	רביוניסטים	Abril	8/3/47	600	צרפת
שבתאי לזינסקי	שושנה	Sussana	12/3/47	823	איטליה
מולדת	נשר	San Filippe	29/3/47	1,563	איטליה
תיאודור הרצל	השומרת	Guardian	13/4/47	2,641	צרפת
שאר יישוב		Gianpaolo	23/4/47	768	איטליה
התקווה	עמליה	Trade Winds	17/5/47	1,414	איטליה
מרודי הגיטאות		Arietta	24/5/47	1,457	איטליה
יהודה הלוי	סבתא	Annal	31/5/47	399	אלג'יריה
יציאת אירופה תש"ז 'אקסדוס'	הבשיא	President-Warfield	11/7/47	4,530	צרפת
חללי גשר איזון	חננה	Brunna	28/7/47	685	איטליה

שם העברי של האנייה	שם הצופן כיוון המבצעים	השם הרשמי	מתי הפליגה או הניעה ארצה	מספר המעפילים	נמל ההפלגה
שיבת ציון	אורה	Luciana	28/7/47	411	אלג'יריה
אף על פי כן	הפולשת	Ferida	27/9/47	434	איטליה
גאולה	מלאך מלח	Paducca	7/10/47	1,388	בולגריה-רומניה
מדינת היהודים	צפונית	Northland	2/10/47	2,664	בולגריה-רומניה
קדימה	מיכאל	Rafaelucia	16/11/47	794	איטליה
עלייה	פטר	Alberta	15/11/47	182	צרפת, גרדה בנהריה
הפורצים	מרים	Marie Annick	4/12/47	163	צרפת
כ"ט בנובמבר	החלוץ	Maria Giovani	28/12/47	680	צרפת
קיבוץ גליווח	האחות	Pan York	27/12/47	7,618	בולגריה-רומניה
עצמאות	החבר	Pan Crescent	27/12/47	7,618	בולגריה-רומניה
לא תפחידונו	הנוצרייה	Maria Cristina	22/12/47	850	איטליה
האומות המאוחדות		Archimedes	1/1/48	537	איטליה

181 - 182

פתח דבר

סיפור שיבת היהודים לארצם הוא יחיד כמינו בתולדות העמים. עד הקמת מדינת ישראל היתה כניסת היהודים לארץ תלויה בשליטים זרים שהקדישו מאמץ רב כדי להגבילה או לסכל אותה. שיאו של המאמץ למנוע את כניסת היהודים היה בשלוש השנים שבין סיום מלחמת העולם השנייה להקמת המדינה. למעלה משבעים אלף איש יצאו מאירופה בפרק זמן זה וניסו לפרוץ לארץ, בדרך שהשלטון הבריטי הגדירה "בלתי ליגאלית". ההתנגשות בין היהודים ששרדו לאחר השואה לבין הבריטים, התנהלה ברובה בים והפכה לנושא פוליטי רב תודעה. כמבט לאחור מסכימים החוקרים שהתנגשות זו היתה אחד הגורמים המכריעים שאיפשרו את הקמת מדינת ישראל.

מטבע הדברים זכה הנושא לתשומת לב רבה. היה לו ביטוי רב בשירה, בספרות היפה ובקולנוע. כך, לדוגמה, הפך שמה של אניית המעפילים "אקסודוס" למיתוס. אולם ההתייחסות הרחבה, שהיתה בעיקרה בעלת משמך עות פוליטית וחינוכית, לא הקפידה תמיד על האמת ההיסטורית.

תנועת עם מופלאה זו, מאירופה לחופי ארץ-ישראל לא יכלה לנכוע מעצמה. היה צורך באירגון, מימון, אניות, ימאים, וקשרים עם גורמים בינלאומיים. את הדברים הללו ביצע אירגון חשאי שנקרא "המוסד לעלייה ב" או בכינויו המקוצר - "המוסד". המוסד נזכר בשירים, סיפורים ומחקרים רבים, אולם המרחק שבין מיתוס לאמת ההיסטורית טשטשו את דמותו ותפקידו. אין זה מפתיע. המוסד פעל במתחרת, שליחיו הקפידו על תשאינות, לא תמיד תועדה פעילותו במסמכים. כשנרשמו מסמכים לא היתה הקפדה על שמירתם. לעתים הושמדו בכוונה כדי למנוע את נפילתם בידיים לא-רצויות, ולפעמים אבדו במהלך נדודיהם החשאיים של אנשי המוסד. כאשר קמה מדינת ישראל לא נסתיים תפקידם של אנשי המוסד. חלקם המשיך בשליחות עלומה, חלק לחם במלחמת העצמאות, אחרים חזרו לשקם את קיבוציהם. הם לא התפנו לשמר את עברם ואת סיפור מפעלם. בינתיים הפך המיתוס שצמח באקראי, ללא הקפדה על העובדות, להיסטוריה.

עם הזמן נעשתה ההתמודדות המחקרית, מול המיתוס שנקבע בתודעה, קשה עד מאוד. מכאן החשיבות המיוחדת של מסמך יוצא דופן זה שנרשם בדקדנות בעיצומם של האירועים הדרמטיים בהם היה המוסד מעורב. בלשון ימינו נקרא - מסמך זה "יומן מבצעים". המסמך שופך אור חדש על המוסד ודרכי פעילותו. כיוון שמדובר ביומן עבודה, שנכתב כסדרו, לצרכים מבצעיים, ונרשם עליידי אנשים שונים, שלא היה להם אינטרס ליפות את

The Mosad le-Aliyah Bet (The Organization for "Illegal" Immigration) Operational Logbook - Paris 1947

Introduction and Notes by
Zeev Vanya Hadari

ספר זה יוצא לאור
כסיוע העמותה
לחקר מערכות ההעמלה
ע"ש שאול אביגור

D.S
126.4
-M 6
1971

ISBN 965-342-580-3 מסח"כ

© כל הזכויות שמורות
להוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
באר שבע תשנ"א

© All Rights Reserved
The Ben-Gurion University of the Negev Press
Beer-Sheva 1991

הפקה והפצה: מוסד ביאליק • ירושלים

התקנה, סדר ועימוד ממוחשב: פזנר ובניו בע"מ, ירושלים
לוחות והדפסה: אברדלו, ירושלים
Printed in Israel